

OPETUSMINISTERIÖ

KESTÄVÄN KEHITYKSEN EDISTÄMINEN
KOULUTUKSESSA / BALTIC 21E -OHJELMA

KESTÄVÄN KEHITYKSEN EDISTÄMINEN
KOULUTUKSESSA -TYÖRYHMÄN EHDOTUS
OHJELMAN KÄYNNISTYSSUUNNITELMAKSI

36:2002

KUVAILEHTI

Julkaisija
Opetusministeriö

Julkaisun päivämäärä
16.10.2002

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa - työryhmä		Julkaisun laji Työryhmämuistio	
Puheenjohtaja: Monica Melén-Paaso, Opetusministeriö Sihteeri: Kaija Salmio, Opetushallitus		Toimeksiantaja Opetusministeriö	
		Toimielimen asettamispvm 12.3.2002	Dnro 18/043/2002
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) KESTÄVÄN KEHITYKSEN EDISTÄMIEN KOULUTUKSESSA / BALTIC 21E -OHJELMA Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa - työryhmän ehdotus ohjelman käynnistysuunnitelmaksi (UTBILDNING FÖR HÅLLBAR UTVECKLING / BALTIC 21E -PROGRAMMET Arbetsgruppens förslag till startplan för programmet)			
Julkaisun osat			
<p>Tiivistelmä</p> <p>Itämeren maiden opetusministerit hyväksyivät 24.1.2002 koulutusta koskevan kestävän kehityksen ohjelman "An Agenda 21 for Education in the Baltic Sea Region - Baltic 21E". Ohjelmalla pyritään siihen, että kestävän kehityksen näkökohdista muodostuu Itämeren maiden koulutusjärjestelmien luonteva ja pysyvä osa. Ohjelma ei siis ole lyhykestoinen projekti vaan sitoumus muuttaa koulutusjärjestelmiä pysyvästi. Siinä on määritelty yhteinen yleistavoite koko koulutussektorille: "Kaikkien yksilöiden tulee kyetä tukemaan kestävää kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken väestön tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuuksia tyydyttää omat tarpeensa. Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa tulee perustaa kokonaisvaltaiseen näkemykseen taloudellisesta ja sosiaalisesta sekä ympäristön huomioon ottavasta kehityksestä." Lisäksi ohjelmassa määritellään omat tavoitteet kolmelle koulutusjärjestelmän osa-alueelle: koulut (esiopetus, perusopetus, lukio ja ammatillinen koulutus), korkea-asteen koulutus mukaan lukien tutkimus sekä vapaa sivistystyö. Baltic 21E -toimintaohjelma on jaettu viiteen toiminta-alueeseen: toimintaperiaatteet ja strategiat, osaamisen kehittäminen, täydennyskoulutuksen kehittäminen, opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen sekä kestävää kehitystä edistävää koulutusta koskeva tutkimus- ja kehitystyö. Näistä muodostuva viitekehys on yhteinen koko koulutussektorille. Yhteisillä toiminta-alueilla ja oman sektorinsa tehtävän perusteella tulee koulujen, korkea-asteen koulutuksen ja vapaan sivistystyön kehittämiseen kyseiselle sektorille sopivia toimenpiteitä Baltic 21E -ohjelman tavoitteiden saavuttamiseksi. Suomi on Baltic 21E -ohjelmassa sitoutunut siihen, että kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa sisältyy selvästi koulutussektoria koskeviin säädöksiin tai muihin normeihin. Suomi on myös ohjelmassa sitoutunut hyväksymään toimintakehityksen kestävän kehityksen edistämiseksi koulujen ja korkea-asteen koulutuksessa sekä laatimaan vapaalle sivistystyölle (nonformaalille koulutukselle) kestävää kehitystä edistävää toimintaa koskevat ohjeet.</p> <p>Opetusministeriö asetti 12.3.2002 kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa -työryhmän, jonka keskeinen tehtävä on vastata Baltic 21E -ohjelman toteuttamisesta. Työryhmä päätti ensimmäisenä toimenpiteenään laatia ehdotuksen ohjelman käynnistysuunnitelmaksi. Käynnistysuunnitelman perustana ovat Baltic 21E -ohjelman tavoitteet ja toiminta-ohjelma sekä ohjelman laatimisprosessin aikana tehdyt selvitykset kestävän kehityksen nykytilasta ja kehittämistarpeista Suomen koulutusjärjestelmässä ja tutkimustoiminnassa. Ohjelman käynnistysuunnitelmassa ehdotetaan, että kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa otetaan näkyvästi huomioon 1) opetusministeriön ja opetushallituksen tulossopimuksessa kaudelle 2003-2005 sekä opetusministeriön ja yliopistojen ja opetusministeriön ja ammattikorkeakoulujen tulossopimuksissa kaudelle 2004-2006, 2) vuosina 2002-2003 valmisteltaessa opetusministeriön ja valtioneuvoston koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmaa kaudelle 2003-2008 sekä laadittaessa seuraavan hallituksen ohjelman valmisteluasiakirjoja ja 3) opetusministeriön ja Opetushallituksen strategia-asiakirjoissa. Lisäksi Baltic 21E -ohjelman käynnistysuunnitelma sisältää muun muassa ehdotuksia ohjelman toimenpiteitä koskeviksi kehittämishankkeiksi Opetushallituksen ja vapaan sivistystyön toimialoilla sekä ammattikorkeakouluissa ja esimerkkejä siitä, miten yliopistokoulutusta ja tutkimusta voitaisiin kehittää Baltic 21E -ohjelman tavoitteiden ja toimintaohjelman mukaisesti.</p> <p>Työryhmän tavoitteena on, että Baltic 21E -ohjelman toteuttamisesta käydään vuosina 2002-2003 keskustelua ehdotetun käynnistämisuunnitelman pohjalta. Suunnitelman mukaan vuonna 2003 käynnistetään Baltic 21E -ohjelman Itämeren alueen yhteistyöhankkeita. Baltic 21E -ohjelman Suomen käynnistysuunnitelmasta vedettävien johtopäätösten perusteella työryhmä laatii vuonna 2004 opetusministeriölle lopullisen esityksensä Baltic 21E -ohjelman kansalliseksi toteuttamissuunnitelmaksi ja Itämeren maiden kanssa tehtävän yhteistyön strategiaksi. Lisäksi työryhmä tekee opetusministeriölle ehdotuksen Baltic 21E -ohjelman toimeenpanon koordinoinnista työryhmän määräajan 31.12.2004 päättymisen jälkeen.</p> <p>Työryhmän käyttöön asetettiin vuonna 2002 tarvittavat määrärahat opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osaston yksiköiden kehittämismomenteilta. Työryhmä esittää, että sama rahoitusmalli jatkuu vuosina 2003-2004. Lisäksi koulujen kehittämishankkeille tulee taata rahoitus opetusministeriön ja opetushallituksen tulossopimuksen perusteella.</p>			
Avainsanat (asiasanat) Kestävä kehitys, Agenda 21, Baltic 21, Itämeren alue, koulutus, koulut, ammattikorkeakoulut, yliopistot, vapaa sivistystyö			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Opetusministeriön työryhmien muistioita 36:2002		ISSN 0359-761X	ISBN 952-442-161-5
Kokonaissivumäärä 56	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus
Jakaja Yliopistopaino		Kustantaja Opetusministeriö	

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare
Undervisningsministeriet

Utgivningsdatum
16.10.2002

<p>Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare)</p> <p>Arbetsgruppen för utbildning för hållbar utveckling</p> <p>Ordförande: Monica Melén-Paaso, Undervisningsministeriet</p> <p>Sekreterare: Kaija Salmio, Utbildningsstyrelsen</p>	<p>Typ av publikation Arbetsgruppspromemoria</p>			
	<p>Uppdragsgivare Undervisningsministeriet</p>			
	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="839 359 1146 415">Datum för tillsättandet av organet 12.3.2002</td> <td data-bbox="1146 359 1453 415">Dnr 18/043/2002</td> </tr> </table>	Datum för tillsättandet av organet 12.3.2002	Dnr 18/043/2002	
Datum för tillsättandet av organet 12.3.2002	Dnr 18/043/2002			
<p>Publikation (även den finska titeln) UTBILDNING FÖR HÅLLBAR UTVECKLING / BALTIC 21E -PROGRAMMET</p> <p>Arbetsgruppens förslag till startplan för programmet (KESTÄVÄN KEHITYKSEN EDISTÄMIEN KOULUTUKSESSA / BALTIC 21E -OHJELMA Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa - työryhmän ehdotus ohjelman käynnistysuunnitelmaks)</p>				
<p>Publikationens delar</p>				
<p>Sammandrag</p> <p>Östersjöländernas undervisningsministrar antog programmet "Agenda 21 för utbildning för hållbar utveckling i Östersjöområdet - Baltic 21E" den 24 januari 2002. Syftet med programmet är att perspektivet hållbar utveckling blir en naturlig och bestående del av Östersjöländernas utbildningssystem. Programmet är följaktligen inget kortvarigt projekt, utan en förbindelse att ändra utbildningssystemet bestående. Det anger följande övergripande allmänna mål för hela utbildningssektorn: "Alla individer skall ha kompetens som bidrar till en utveckling som möter behovet hos den nuvarande generationen utan att äventyra för kommande generationer att tillgodose sina. Utbildning för hållbar utveckling skall vara baserad på en integrering av ekonomisk, social och miljömässig utveckling." Därtill anger programmet specifika mål för tre delområden inom utbildningssystemet: skolan (förskoleundervisningen, den grundläggande utbildningen, gymnasiet och yrkesutbildningen), den högre utbildningen inbegripet forskningen samt det fria bildningsarbetet. Handlingsprogrammet i Baltic 21E är indelat i fem områden: policy och strategier, kompetensutveckling inom utbildningssektorn, fortbildning, undervisningsmaterial samt forskning om och utveckling av utbildning för hållbar utveckling. Dessa områden bildar en referensram som är gemensam för hela utbildningssektorn. Skolorna, den högre utbildningen och det fria bildningsarbetet skall på de gemensamma områdena samt utifrån sin uppgift inom sin egen sektor utveckla lämpliga åtgärder för att Baltic 21E -programmets mål skall nås. Finland har inom programmet förbundit sig till att utbildning för hållbar utveckling tydligt upptas i bestämmelser eller andra normer för utbildningssektorn. Finland har också förbundit sig att godkänna en handlingsram för den utbildning för hållbar utveckling som skall ordnas i skolorna respektive den högre utbildningen samt att för det fria bildningsarbetet (nonformella utbildningen) utarbeta anvisningar för verksamhet för hållbar utveckling.</p> <p>Den 12 mars 2002 tillsatte undervisningsministeriet en arbetsgrupp för utbildning för hållbar utveckling. Arbetsgruppens främsta uppgift är att svara för genomförandet av Baltic 21E -programmet. Som första åtgärd beslutade arbetsgruppen att utforma ett förslag till startplan för programmet. Startplanen baserar sig på Baltic 21E -programmets mål och handlingsprogram samt på utredningar som medan programmet utarbetades gjordes om nuläget och utvecklingsbehoven inom utbildningssystemet och forskningsverksamheten i Finland när det gäller hållbar utveckling. I startplanen föreslås att utbildningen för hållbar utveckling på ett synligt sätt skall beaktas 1) i resultatavtalet mellan undervisningsministeriet och utbildningsstyrelsen för 2003-2005 samt i resultatavtalen mellan undervisningsministeriet och universiteten respektive yrkeshögskolorna för 2004-2006, 2) i beredningen åren 2002 och 2003 av grunderna för läroplanerna, statsrådets utvecklingsplan för utbildning och forskning för 2003-2008 samt när beredningsdokumenten för nästa regeringsprogram utarbetas samt 3) i undervisningsministeriets och utbildningsstyrelsens strategidokument. Startplanen för Baltic 21E -programmet omfattar därtill bl.a. förslag till utvecklingsprojekt som gäller programmet åtgärder inom utbildningsstyrelsens och det fria bildningsarbetets verksamhetsområden samt i yrkeshögskolorna och exempel på hur universitetsutbildning och forskning kan utvecklas enligt målen för Baltic 21 E-programmet och dess handlingsprogram.</p> <p>Arbetsgruppens mål är att det skall föras diskussioner om genomförandet av Baltic 21E -programmet åren 2002 och 2003 utifrån den föreslagna startplanen. Enligt planen skall olika samarbetsprojekt inom Östersjöregionen köras i gång kring programmet år 2003. Utifrån de slutsatser som kan dras av Finlands startplan utarbetar arbetsgruppen år 2004 sitt slutliga förslag till undervisningsministeriet om en nationell plan för genomförande av Baltic 21E -programmet och som en del av den en strategi för samarbetet med Östersjöländerna. Dessutom lägger arbetsgruppen fram ett förslag för undervisningsministeriet om samordning av verkställigheten av programmet efter att arbetsgruppens mandat löpt ut 31.12.2004.</p> <p>Till arbetsgruppens förfogande ställdes år 2002 behövliga anslag av utvecklingsmomenten för enheterna vid undervisningsministeriets utbildnings- och forskningspolitiska avdelning. Arbetsgruppen föreslår samma finansieringsmodell för åren 2003 och 2004. Dessutom bör skolornas utvecklingsprojekt garanteras finansiering utifrån resultatavtalet mellan undervisningsministeriet och utbildningsstyrelsen.</p>				
<p>Nyckelord Hållbar utveckling, Agenda 21, Baltic 21, Östersjöområdet, utbildning, skolor, yrkeshögskolor, universitet, fritt bildningsarbete</p>				
<p>Övriga uppgifter</p>				
<p>Seriens namn och nummer Promemorior av undervisningsministeriets arbetsgrupper 36:2000</p>	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="839 1801 1146 1854">ISSN 0359-761X</td> <td data-bbox="1146 1801 1453 1854">ISBN 952-442-161-5</td> </tr> </table>	ISSN 0359-761X	ISBN 952-442-161-5	
ISSN 0359-761X	ISBN 952-442-161-5			
<p>Sidoantal 56</p>	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="529 1854 839 1906">Språk</td> <td data-bbox="839 1854 1146 1906">Pris</td> <td data-bbox="1146 1854 1453 1906">Sekretessgrad</td> </tr> </table>	Språk	Pris	Sekretessgrad
Språk	Pris	Sekretessgrad		
<p>Distribution Universitetstrycket</p>	<p>Förlag Undervisningsministeriet</p>			

DESCRIPTION

Publisher
Ministry of Education

Date of publication
16.10.2002

Authors (If a committee: name of organ, chair, secretary) Committee on education for sustainable development (ESD) Chair: Monica Melén-Paaso, Ministry of Education Secretary: Kaija Salmio, National Board of Education		Type of publication Committee report	
		Contracted by Ministry of Education	
		Committee appointed on 12.3.2002	Dno 18/043/2002
Name of publication (also in Swedish) EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT / THE BALTIC 21E PROGRAMME A proposal by the ESD committee for a starting-up plan for the programme			
Parts			
<p>Abstract</p> <p>On 24 January 2002, the Ministers of Education in the Baltic Sea Region (BSR) approved a programme of education for sustainable development entitled "An Agenda 21 for Education in the Baltic Sea Region - Baltic 21E". This programme aims at making sustainable development considerations a natural and permanent part of education systems in the BSR. The programme is not, therefore, a short-term project but a commitment to change education systems permanently. It defines the overall goal for the education sector as: "All individuals should have competence to support a sustainable development that meets the needs of the present without compromising on the ability of future generations to meet their own needs. Education for sustainable development should be based on an integrated approach to economic, societal and environmental development." The programme furthermore defines the goals for the three part areas of education systems: schools (pre-school, secondary, advanced and vocational education), higher education including research, and non-formal education. The Baltic 21E action programme is divided into five action areas: policies and strategies, competence development within the education sector, continuing education, teaching and learning resources, and research on and development of education for sustainable development (ESD). These areas are common to the whole education sector. Within these areas, joint action headings have been created and each part, that is the schools, higher education and non-formal education fields, has then to create specific actions to achieve the goals of the Baltic 21E programme in accordance with their role in the education system. Within the Baltic 21E programme, Finland has bound itself to ensure that ESD is clearly included in legal or other normative provisions relating to the education sector. Finland has also bound itself to adopt a framework for ESD for schools and higher education, as well as to develop guidelines regarding ESD for the field of non-formal education.</p> <p>On 12 March 2002 the Ministry of Education appointed an ESD committee, the main task of which is to carry out the Baltic 21E programme. As its first action, the committee drew up a proposal for a starting-up plan for the programme. The starting-up plan is based on the Baltic 21E goals and action programme, as well as studies into the present state and further development of sustainable development within the Finnish education system and research work, made during the preparatory process of the programme. The starting-up plan proposes that clear note be taken of ESD in 1) the performance agreement of the Ministry of Education and the National Board of Education for the period 2003-2005, as well as in the performance agreements of the Ministry of Education and universities and of the Ministry of Education and polytechnics for the period 2004-2006, 2) the basis for the curriculum planned for the years 2002-2003, the development plan for education and research of the Council of State for the period 2003-2008 and in the preparatory documents for drawing up the programme of the next Government, and 3) the strategy documents of the Ministry of Education and the National Board of Education. In addition, the starting-up plan for the Baltic 21E programme should include, among other things, proposals for actions concerning development projects in the fields of the National Board of Education and non-formal education, as well as in polytechnics, and examples of how to develop university education and research to be more in tune with Baltic 21E goals and action programmes.</p> <p>The goal of the committee is that discussions during 2002-2003 on the implementation of the Baltic 21E programme be held on the basis of the starting-up plan proposal. According to the plan, joint projects for the Baltic 21E programme are to be initiated in the BSR in 2003. On the basis of conclusions emanating from the starting-up plan, the committee will in 2004 make its final proposal to the Ministry of Education for a national implementation plan for the Baltic 21E programme and for the BSR states' common strategy. In addition, the committee will make a proposal to the Ministry of Education concerning the coordination of the implementation of the Baltic 21E programme after the end of the term of office of the committee on 31.12.2004.</p> <p>The funds required by the committee will be allocated from the Ministry of Education's appropriation sub-item for the development of the units within the Department for Education and Science Policy. The committee submits that the same model of financing be continued for the years 2003-2004. Furthermore, financing for school development projects are to be guaranteed on the basis of the performance agreement of the Ministry of Education and the National Board of Education.</p>			
Key words Sustainable development, Agenda 21, Baltic 21, Baltic Sea Region, education, schools, polytechnics, universities, non-formal education			
Other information			
Name and number of series Ministry of Education committee reports 36:2002		ISSN 0359-761X	ISBN 952-442-161-5
Number of pages 56	Language	Price	Degree of confidentiality
Distributed by Helsinki University Press		Published by Ministry of Education	

OPETUSMINISTERIÖLLE

Opetusministeriö asetti 12.3.2002 Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa -työryhmän, jonka tehtävänä on

1. Koordinoida Itämeren maiden kestävän kehityksen Baltic 21 -ohjelman koulutusosion Baltic 21E:n toteuttamista, erityisesti
 - tehdä opetusministeriölle esitys Baltic 21E -ohjelman kansalliseksi toteuttamissuunnitelmaksi ja sen osana Itämeren maiden kanssa tehtävän yhteistyön strategiaksi

- koordinoida hyväksytyyn toteuttamissuunnitelman toimeenpanoa
 - valmistella Suomen kanta Baltic 21E -ohjelman toteuttamista koordinoivien maiden esitykseen ohjelman seurantajärjestelmäksi
 - laatia Baltic 21E -ohjelmassa tarkoitettut kansalliset seurantaraportit ohjelman toteuttamista koordinoiville maille
 - käsitellä muut Baltic 21E -ohjelmaa koskevat asiat ja
 - tehdä ehdotus Baltic 21E -ohjelman toimeenpanon koordinoinnista työryhmän määräjän päättymisen jälkeen.
2. Osallistua muihin sellaisiin koulutusta ja tutkimusta koskeviin opetusministeriön kannanottojen ja raporttien laadintaan, jotka koskevat kestävän kehityksen edistämistä (ensi vaiheessa mm. Johannesburgin huippukokouksen valmistelu).

Työryhmän puheenjohtajaksi ja Baltic 21E -ohjelman kansalliseksi koordinaattoriksi opetusministeriö kutsui ylitarkastaja (sittemmin opetusneuvos) Monica Melén-Paason opetusministeriön yliopistoyksiköstä. Jäseniksi kutsuttiin opetusministeriöstä opetusneuvos Jorma Ahola aikuiskoulutusyksiköstä, korkeakouluneuvos (sittemmin neuvotteleva virkamies) Mirja Arajärvi tiedepolitiikan yksiköstä, opetusneuvos Anja Arstila-Paasilinna ammattikorkeakouluyksiköstä, opetusneuvos Seppo Niinivaara ammatillisen koulutuksen yksiköstä, opetusneuvos Eero Nurminen yleissivistävän koulutuksen yksiköstä ja erityisneuvonantaja Satu Heikkinen kansainvälisten asiain sihteeristöstä. Työryhmän sihteeriksi nimettiin opetusneuvos Kaija Salmio Opetushallituksesta.

Baltic 21E -ohjelman eri vastuualueiden koordinaattoreiksi opetusministeriö nimesi opetusneuvos Marja-Leena Loukolan Opetushallituksesta (esiopetus, perusopetus, lukio ja ammatillinen koulutus), yliopettaja Vesa Koivusen Laurea-ammattikorkeakoulusta (ammattikorkeakoulut), lehtori Simo Isoahon Tampereen teknillisestä korkeakoulusta (yliopistot) sekä opintojohtaja Anneli Bautersin Vapaan sivistystyön yhteisjärjestöstä (vapaa sivistystyö). Vastuualueiden koordinaattorit kutsuttiin työryhmän pysyviksi asiantuntijoiksi.

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa -työryhmä kutsui 27.6.2002 osastosihteeriksi Tarja Kurjen opetusministeriöstä työryhmän avustavaksi sihteeriksi.

Työryhmän määräaika päättyi 31.12.2004. Kohdassa 1 tarkoitettu esitys kansalliseksi toteuttamissuunnitelmaksi tuli jättää opetusministeriölle 30.9.2002 mennessä. Asettamiskirjeen mukaan suunnitelmaa voidaan tarvittaessa tarkistaa myöhemmin.

Saatuaan valmiiksi Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa / Baltic 21E -ohjelman Suomen käynnistysuunnitelman työryhmä kunnioittavasti luovuttaa ensimmäisen muistionsa opetusministeriölle.

Helsingissä 30 päivänä syyskuuta 2002

Monica Melén-Paaso

Jorma Ahola

Mirja Arajärvi

Anja Arstila-Paasilinna

Satu Heikkinen

Seppo Niinivaara

Eero Nurminen

Kaija Salmio

SISÄLLYSLUETTELO

1. BALTIC 21E –OHJELMAN TAUSTA JA TOTEUTTAMINEN	1
1.1 Tausta.....	1
1.2 Ohjelman toimeenpano-organisaatiot.....	2
1.2.1 Itämeren maiden yhteinen toimeenpano-organisaatio.....	2
1.2.2 Suomen toimeenpano-organisaatio	2
1.3 Suomen Baltic 21E -työryhmän työn lähtökohdat.....	3
1.4 Baltic 21E -ohjelman toteuttamista koskeva työsuunnitelma vuosille 2002-2004.....	3
2 HAASTE ON TODELLINEN	5
2.1 Isot yhteiskunnalliset prosessit ja kestävä kehitys.....	5
2.3 Näkökulmia kestävään kehitykseen.....	6
2.4 Koulutus avainasemassa	8
3 KOULUT	10
3.1 Tavoitteet kouluille	10
3.1.1 Baltic 21E –ohjelman tavoitteet	10
3.1.2 Kansalliset tavoitteet	10
3.2 Koulujen kestävä kehityksen edistämisen lähtökohdat	11
3.2.1 Baltic 21E –ohjelmaa tukevat, jo käynnistyneet toimenpiteet	12
3.2.2 Keskeisimmät kehittämiskohteet.....	13
3.3 Koulujen Baltic 21E -ohjelman käynnistysuunnitelma.....	13
3.3.1 Toimintaperiaatteet ja strategiat	14
3.3.2 Osaamisen kehittäminen	14
3.3.3 Täydennyskoulutuksen kehittäminen.....	14
3.3.4 Opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen.....	15
3.3.5 Tutkimus- ja kehitystyö.....	15
3.3.6 Käynnistettävät kehittämishankkeet.....	15
3.4 Kehittämishankkeiden rahoitus vuonna 2003.....	17
3.5 Jatkotoimet ja seuranta	17
4 KORKEAKOULUT	19
4.1 Päämäärä korkea-asteen koulutukselle	19
4.2 Ammattikorkeakoulut	19
4.2.1 Ammattikorkeakoulujen kestävä kehityksen edistämisen lähtökohdat.....	19

4.2.1.1	Lainsäädäntö, ohjausjärjestelmä ja rahoitusmalli.....	19
4.2.1.2	Haasteina korkea ammattitaito ja alueellisen kehityksen tukeminen.....	20
4.2.2	Ohjelmatavoitteet ja toimenpiteet	21
4.2.2.1	Toimintaperiaatteet ja strategiat	21
4.2.2.2	Osaamisen kehittäminen	21
4.2.2.3	Täydennyskoulutuksen kehittäminen.....	22
4.2.2.4	Opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen.....	22
4.2.2.5	Tutkimus- ja kehitystyö.....	23
4.2.2.6	Baltic 21E -ohjelman toimeenpano Itämeren alueen yhteistyönä.....	23
4.2.3	Opetusministeriön toimenpiteet	24
4.2.4	Tiedotustoiminta.....	24
4.2.5	Jatkotoimenpiteet ja seuranta	24
4.3	Yliopistot	25
4.3.1	Yliopistosektorin kestävä kehityksen edistämisen lähtökohdat.....	25
4.3.1.1	Lainsäädäntö, ohjausjärjestelmä ja rahoitusmalli.....	25
4.3.1.2	Baltic 21E -ohjelman valmistelussa tehdyt havainnot	25
4.3.2	Ohjelmatavoitteet ja toimenpiteet	26
4.3.2.1	Toimintaperiaatteet ja strategiat	27
4.3.2.2	Osaamisen kehittäminen	27
4.3.2.3	Täydennyskoulutuksen kehittäminen.....	30
4.3.2.4	Opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen.....	30
4.3.2.5	Tutkimus- ja kehitystyö.....	30
4.3.2.6	Baltic 21 E -ohjelman toimeenpano Itämeren alueen valtioiden yhteistyönä.....	31
4.3.3	Opetusministeriön toimenpiteet	32
4.3.4	Jatkotoimet ja seuranta	33
5	VAPAA SIVISTYSTYÖ	34
5.1.	Kestävä kehityksen edistämisen lähtökohdat vapaassa sivistystyössä.....	34
5.1.1	Lainsäädäntö, ohjausjärjestelmä ja rahoitusmalli.....	34
5.1.2	Baltic 21E -ohjelman valmistelussa tehdyt havainnot	35
5.2	Ohjelman tavoitteet ja toimenpiteet.....	37
5.2.1	Toimintaperiaatteet ja strategiat	37
5.2.2	Osaamisen kehittäminen	38
5.2.3	Täydennyskoulutuksen kehittäminen.....	39
5.2.4	Opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen.....	40
5.2.5	Tutkimus- ja kehitystyö.....	40
5.3	Opetusministeriön toimenpiteet.....	41

5.4 Tiedotustoiminta.....	41
5.5 Jatkotoimet ja seuranta	41
LIITE 1 Communiqué of the second Meeting of Ministers of Education in Countries of the Baltic Sea Region, January 24-25, 2002, Haga Palace, Stockholm Sweden.....	43
LIITE 2 Tiivistelmä Baltic 21E -ohjelmasta	45
LIITE 3 Kestävästä kehityksestä lausuttua ja kirjoitettua.....	50

KESTÄVÄN KEHITYKSEN EDISTÄMINEN KOULUTUKSESSA / BALTIC 21E -OHJELMA

Suomen käynnistysuunnitelma

1. BALTIC 21E –OHJELMAN TAUSTA JA TOTEUTTAMINEN

1.1 Tausta

Itämeren maiden opetusministerit hyväksyivät 24.1.2002 Tukholmassa pidetyssä kokouksessaan koulutusta koskevan kestävän kehityksen ohjelman "An Agenda 21 for Education in the Baltic Sea Region" - Baltic 21E" (http://www.ee/baltic21/publicat/R1_2002.pdf). Baltic 21E -ohjelman mukaan kestävä kehitys edistävällä koulutuksella pyritään siihen, että kaikilla kansalaisilla on valmiudet tukea kehitystä, jolla voidaan vastata nykyhetken tarpeisiin vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuuksia vastata omiin tarpeisiinsa. Kestävä kehitys edistävän koulutuksen tulee ottaa integroidusti huomioon kehityksen taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristö-olotilaisuus.

Baltic 21E -ohjelma täydentää Itämeren maiden neuvoston ulkoministerien vuonna 1998 hyväksymää ohjelmaa "An Agenda 21 for the Baltic Sea Region - Baltic 21", joka sisältää maatalous-, energia-, kalastus-, metsätalous-, teollisuus-, turismi- ja kuljetussektoreita koskevat kestävän kehityksen toimintaohjelmat.

Baltic 21E -ohjelman valmistelu käynnistyi Ruotsin koulutus- ja tiedeministerin ja koulu- ja aikuiskoulutusministerin aloitteesta Tukholmassa 23.-24.3.2000 pidetyssä kokouksessa. Itämeren maiden opetusministerit antoivat "Hagan julistuksen", jonka mukaan ohjelmaan sisällytetään uutena sektorina koulutus. Itämeren maiden pääministerit ilmaisivat tukensa opetusministerien aloitteelle Koldingissa, Tanskassa, 12.-13.4.2000 pidetyssä kokouksessaan.

Baltic 21E -ohjelman valmistelua varten perustettiin Ruotsin ja Liettuan johdolla toimintavalmisteluorganisaatio. Pääosa valmistelusta tapahtui kolmessa valmistelutyöryhmässä, joista ensimmäinen käsitteli ensimmäisen ja toisen asteen koulutusta, toinen korkea-asteen koulutusta ja kolmas non-formaalia koulutusta. Ensimmäisessä työryhmässä Suomea edusti opetusneuvos Marja-Leena Loukola Opetushallituksesta, toisessa lehtori Simo Isoaho Tampereen teknillisestä korkeakoulusta ja kolmannessa rehtori Kaisa Lindström Otavan opistosta. Simo Isoaho toimi myös ryhmänsä puheenjohtajana. Ohjelman kokonaisuudesta vastanneessa ryhmässä Suomea edusti opetusneuvos Jorma Ahola opetusministeriöstä.

Valmistelutyöryhmissä tehtiin kansalliset selvitykset kestävä kehitys edistävän koulutuksen tilasta. Suomen selvitykset on julkaistu koulutus- ja tiedepolitiikan julkaisusarjan raportissa n:o 89 "Education for sustainable development in Finland". Selvitykset muodostivat perustan ohjelmaan sisällytetyille toimenpiteille.¹⁾

¹ ks. liite 2, s. 53., tiivistelmä Baltic 21E -ohjelmasta, johon viittaavat myös tässä käynnistysuunnitelmassa myöhemmin esiintyvät ohjelman toimenpiteiden numeroinnit (esim. 6.2.2.1.).

1.2 Ohjelman toimeenpano-organisaatiot

1.2.1 Itämeren maiden yhteinen toimeenpano-organisaatio

Ohjelman toimeenpanoa koordinoivat maat (lead parties) ovat Ruotsi ja Liettua. Kunkin maan tuli nimetä kansallinen koordinaattori, joka toimii maan yhteyshenkilönä koordinoiviin maihin ja on vastuussa maataan koskevasta raportoinnista. Sen lisäksi kunkin maan tuli nimetä kolme koordinaattoria, joiden vastuualueina ovat (1) esiopetus, perusopetus ja toisen asteen koulutus, (2) korkea-asteen koulutus, (3) non-formaali koulutus. Kansallisten koordinaattoreiden ensimmäinen kokous pidettiin 2.-3.5.2002 Kielissä ja seuraava kokous pidetään 18.-19.11.2002 Helsingissä.

Baltic 21E -ohjelma on osa laajempaa Baltic 21 -ohjelmaa. Koko Baltic 21 -ohjelman johtoryhmänä toimii Ylempien virkamiesten työryhmä (Senior Officials Group, SOG), jossa on edustaja kunkin maan ympäristöasioita hoitavasta ministeriöstä sekä alan kansalaisjärjestöjen ja hallitustenvälisen organisaatioiden edustajia.

Ohjelman seurannan kriteerit ja raportointitavat hyväksytään Ylempien virkamiesten työryhmässä. Koko Baltic 21 -ohjelman etenemisestä laaditaan kahden vuoden välein seurantaraportti. Ensimmäinen ilmestyi vuonna 2000. Noin viiden vuoden välein laaditaan raportti Itämeren maiden pääministerikokoukselle. Baltic 21 -ohjelmalla on kahden hengen sihteeristö Tukholmassa.

1.2.2 Suomen toimeenpano-organisaatio

Baltic 21E -ohjelman kansallista toimeenpanoa sekä ohjelmassa mukana olevien maiden kanssa tehtävää yhteistyötä varten tarvittiin Suomessa vastuorganisaatio.

Baltic 21E -ohjelma ja muu kestävä kehitystä koskeva valmistelutyö sijoittuu opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osaston kaikkien yksiköiden toimialaan. Työryhmään oli sen vuoksi tarkoituksenmukaista nimetä edustaja kustakin yksiköstä, yksi heistä puheenjohtajaksi. Työryhmään nimettiin myös kansainvälisten asiain sihteeristöä, erityisesti sen Unesco-asioista vastaavaa yksikköä edustava jäsen.

Työryhmän keskeinen tehtävä on vastata Baltic 21E -ohjelman toimeenpanosta. Ohjelman edellyttämäksi kansalliseksi koordinaattoriksi katsottiin sen vuoksi tarkoituksenmukaiseksi nimetä työryhmän puheenjohtaja.

Baltic 21E -ohjelman eri vastuualueiden koordinaattorien tehtävä on huolehtia ohjelman toimeenpanossa tarvittavasta kansallisesta ja kansainvälisestä yhteistyöstä ao. toimialalla. Esiopetuksen, perusopetuksen, lukion ja ammatillisen koulutuksen koordinaattoriksi nimettiin Opetushallituksen edustaja. Korkea-asteen koulutukseen nimettiin kaksi koordinaattoria, joista toinen vastaa yliopistoista ja toinen ammattikorkeakouluista. Yliopistosektorin koordinaattori toimii tutkimusta koskevissa asioissa yhteistyössä työryhmän tiedepolitiikan yksikön edustajan kanssa. Yleissivistävän, ammatillisen ja korkea-asteen koordinaattorit vastaavat myös oman toimintasektorinsa aikuiskoulutusosuudesta. Vapaan sivistystyön koordinaattori nimettiin Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön esityksestä. Vastuualueiden koordinaattorien tiivis yhteys työryhmään muodostettiin nimeämällä heidät työryhmän pysyviksi asiantuntijoiksi. Työryhmässä sovittiin, että vastuualueiden koordinaattorit laativat työryhmälle omaa toimintasektoria koskevat tekstiosuudet Baltic 21E -ohjelman toimeenpanoa koskevaan käynnistysuunnitelmaan.

Kestävää kehitystä edistävä koulutus edellyttää yhteistyötä yhteiskunnan eri osapuolten kanssa. Työryhmän tulisi sen vuoksi työnsä aikana kuulla monipuolisesti julkisen sektorin sekä työmarkkinaosapuolten ja muiden kansalaisjärjestöjen näkemyksiä.

Työryhmän keskeinen tehtävä on vastata Baltic 21E -ohjelman toimeenpanosta. Ohjelmalla pyritään siihen, että kestävän kehityksen näkökohdista muodostuu Itämeren maiden koulutusjärjestelmien luonteva ja pysyvä osa. Ohjelma ei siis ole lyhytkestoinen projekti vaan sitoumus muuttaa koulutusjärjestelmiä pysyvästi. Työryhmän määrään tuli ilmentää toiminnan luonnetta. Sen vuoksi työryhmä asetettiin noin kolmeksi vuodeksi, 31.12.2004 asti, ja työryhmän tehtäväksi annettiin myös ehdotuksen tekeminen ohjelman toimeenpanon koordinoinnista työryhmän määrään päätymisen jälkeen.

Hallinnon ulkopuolelta tulevien vastuualueittaisten koordinaattorien toiminta edellyttää erillisrahoitusta. Työryhmän on lisäksi voitava teettää selvityksiä, tiedottaa sekä järjestää ohjelman toimeenpanoon liittyviä seminaareja. Työryhmän käyttöön asetettiin sen vuoksi vuonna 2002 tarvittavat määrärahat koulutus- ja tiedepolitiikan yksiköiden kehittämismomenteilta. Työryhmä pitää välttämättömänä, että sama rahoitusmalli jatkuu myös vuosina 2003 ja 2004.

1.3 Suomen Baltic 21E -työryhmän työn lähtökohdat

Kestävä kehitys on moniulotteinen käsite, jota on määritelty monella tavalla (ks. liite 3). Vaikeaksi tämä käsite muodostuu viimeistään silloin, kun sitä tarkastelee päämääränä tai tavoitteena, jota edistävät toimenpiteet tulee identifioida ja konkretisoida.

Baltic 21E -ohjelma sisältää sekä tavoitteet että toimintaohjelman kestävän kehityksen edistämiseksi koulutuksen keinoin. Ohjelma muistuttaa rakenteeltaan ja sisällöltään tulossopimusta, jossa esitetään sekä tulostavoitteita että toimenpiteitä tulostavoitteiden saavuttamiseksi. Jotta ohjelma voidaan toteuttaa, tulee ohjelmaan sisältyvät toimenpiteet konkretisoida.

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa -työryhmä ei katso voivansa laatia opetusministeriölle Baltic 21E -ohjelmaa koskevaa konkreettista ja kattavaa toteuttamissuunnitelmaa pelkästään ohjelman laatimisprosessin aikana tehtyjen selvitysten, työryhmän pysyvien asiantuntijoiden erikoisasiantuntemuksen sekä oman asiantuntemuksensa pohjalta. Hyvä ja tarkoituksenmukainen esitys Baltic 21E -ohjelman kansalliseksi toteuttamissuunnitelmaksi voidaan työryhmän mielestä laatia ainoastaan koulutuksen, tutkimuksen, vapaan sivistystyön sekä yhteiskunnan muiden osapuolten kuulemisen jälkeen sekä yhteistyössä edellä mainittujen osapuolten kanssa. Baltic 21E -ohjelman toteuttamisessa työryhmä on täten päättänyt edetä käytännönläheisesti yhteistyössä kentän edustajien kanssa.

1.4 Baltic 21E -ohjelman toteuttamista koskeva työsuunnitelma vuosille 2002-2004

Kansallisten koordinaattoreiden 1. kokouksessa Kielissä toukokuussa 2002 tehtiin kansallisten kokemusten perusteella seuraavat johtopäätökset Baltic 21E -ohjelman toteuttamisesta: jokaisen ohjelmaan osallistuvan maan tulee ensin käynnistää ohjelmaa koskevat kansalliset toteuttamissuunnitelmansa. Vasta tämän jälkeen on mahdollista ja tarkoituksenmukaista kehittää Itämeren maiden keskinäistä Baltic 21E -yhteis-

työstrategiaa ja ohjelman toimeenpanoa koskevaa raportointia. Vuonna 2002 raportoidaan Baltic 21E -ohjelman johtoryhmälle (SOG) pelkästään ohjelman toimeenpanon etenemisestä osallistujamaissa. Kielin kokouksessa ilmeni, että monet maat olivat ohjelman toteuttamista koskevassa suunnittelutyössään hyvin alkutekijöissään.

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa -työryhmä esittää seuraavan suunnitelman Baltic 21E -ohjelman toteuttamiseksi Suomessa:

1) Opetusministeriölle luovutetaan Itämeren alueen kestävän kehityksen koulutusohjelman (Baltic 21E) Suomen käynnistysuunnitelma. Käynnistysuunnitelman perustana ovat

- Baltic 21E -ohjelman tavoitteet ja toimintaohjelma,
- Baltic 21E -ohjelman laatimisprosessin aikana tehdyt selvitykset kestävän kehityksen nykytilasta ja kehittämistarpeista Suomen koulutusjärjestelmässä, tutkimustoiminnassa sekä vapaassa sivistystyössä,
- Baltic 21E -ohjelman eri vastuualueiden kansallisten koordinaattoreiden erikoisasiantuntemus.

2) Baltic 21E -ohjelman Suomen käynnistysuunnitelma julkistetaan ohjelman avausseminaarin yhteydessä, YK:n päivänä 24.10.2002. Ohjelman avausseminaarin jälkeen Baltic 21E -ohjelma ja sen toteuttamista koskeva käynnistysuunnitelma julkaistaan opetusministeriön, Opetushallituksen ja Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön www-sivuilla. Ohjelman kansallinen koordinaattori ja ohjelman eri vastuualueiden koordinaattorit järjestävät ohjelmaa koskevia tiedotustilaisuuksia ja työseminaareja. Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa / Baltic 21E -ohjelman käynnistysuunnitelma lähetetään lausuntokierrokselle keväällä 2003.

3) Baltic 21E -ohjelman tavoitteet ja toimintaohjelma otetaan näkyvästi huomioon vuosina 2002-2003 valmisteltaessa opetussuunnitelmien perusteita, valtioneuvoston koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman (2003-2008) keskeisiä kehittämislinjoja sekä laadittaessa seuraavan hallituksen ohjelman valmisteluasiakirjoja. Lisäksi ohjelman tavoitteet ja toimintaohjelma otetaan huomioon sekä opetusministeriön että Opetushallituksen strategia-asiakirjoissa.

4) Baltic 21E -ohjelman tavoitteet ja toimintaohjelma sisällytetään opetusministeriön ja Opetushallituksen tulossopimukseen kaudelle 2003-2005.

Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen toiminta- ja taloussuunnitelmiin 2003-2006 sisältyvät kestävän kehityksen toimintasuunnitelmat analysoidaan. Baltic 21E -ohjelman tavoitteet ja toimintaohjelma otetaan huomioon opetusministeriön ja yliopistojen sekä opetusministeriön ja ammattikorkeakoulujen tulossopimuksissa kaudelle 2004-2006. Aloitetaan Baltic 21E -kehittämishankkeet Opetushallituksen ja vapaan sivistystyön aloilla sekä ammattikorkeakouluissa. Käynnistetään Baltic 21E -ohjelman Itämeren alueen yhteistyöhankkeita. Työryhmä kokoaa ja analysoi Baltic 21E -ohjelman toimeenpanoa koskevia kannanottoja ja mielipiteitä muun muassa ohjelmasta ja sitä koskevasta käynnistysuunnitelmasta saatujen lausuntojen, seminaareissa käytyjen keskustelujen sekä kehittämishankkeista saatujen kokemusten pohjalta.

5) Baltic 21E -ohjelman toimeenpanosta tehtävien johtopäätösten perusteella työryhmä laatii vuonna 2004 opetusministeriölle lopullisen esityksensä Baltic 21E -ohjelman kansalliseksi toteuttamissuunnitelmaksi ja sen osana Itämeren maiden kanssa tehtävän yhteistyön strategiaksi. Lisäksi työryhmä tekee opetusministeriölle ehdotuksen Baltic 21E -ohjelman toimeenpanon koordinoinnista työryhmän määräajan päättymisen jälkeen.

2 HAASTE ON TODELLINEN

2.1 Isot yhteiskunnalliset prosessit ja kestävä kehitys

Kahdeskymmenes vuosisata merkitsi ihmiskunnalle siirtymistä jokapäiväiseen, monen ulottuvuuden globaaliin aikakauteen, vaikka tämän todellisuuden välitön tunnistaminen ei kaikkien ihmisten arkeen vielä kuulukaan. Kansantaloudet muodostavat yhä kiinteämmin yhteisen maailmantalouden. Ihmisten, tavaroiden ja tiedon liikkuvuus on maailmanlaajuisista, ja teknisesti on mahdollista saavuttaa mikä tahansa maapallon osa lyhyessä ajassa. Edellinen vuosisata merkitsi myös sitä, että maapallon väkiluku kasvoi vajaasta kahdesta miljardista kuuteen miljardiin ihmiseen. Voimakas väestönkasvu, kaupungistuminen sekä teknologiaan perustuvat järjestelmät ja hyödykkeet ovat tehneet ihmiskunnasta maailmanlaajuisesti sekä luonnonoloja että taloudellisia ja sosiaalisia oloja nopeasti muuttavan tekijän.

Teknisestä infrastruktuurista ja teollisen tuotannon hyödykkeistä on etenkin teollisuusmaissa tullut ihmisen elämän merkittävä osa, joka toisaalta luonnonkatastrofien ja ihmisen väkivallan edessä on myös haavoittuva. Tiedon nopean siirron ja saatavuuden sekä lisääntyneen matkustamisen myötä nämä samat rakenteet ja hyödykkeet ovat tulleet kehitysmaiden ihmisille paremman elämän toiveiksi ja malleiksi. Tämä asetelma on aivan uudessa laajuudessa luonut maaperän poliittisille ja sosiaalisille jännitteille.

Edellä kuvattujen yhteiskunnallisten prosessien kielteiset vaikutukset ja uhkat saivat ensimmäisen merkittävän keskustelufooruminsa YK:n ympäristökonferenssissa Tukholmassa vuonna 1972. Vaikka myöhemmälle yhteiskunnalliselle toiminnalle valtiollisena ja kansalaisjärjestötoimintanaikin tuli voimakas ekologinen ympäristönsuojelupainotus, oli jo 1960-luvulla alkanut keskustelu uudesta kansainvälisestä talousjärjestyksestä. Silloisessa suurvaltapoliitikassa ei kuitenkaan ollut aitoa tilaa tällaisille sosiaalisuuden ja talouden ulottuvuuksille. Vasta vuonna 1987 YK:n toimeksiantona valmistunut maailman ympäristön ja kehityksen toimikunnan (WCED) julkaisema raportti *Yhteinen tulevaisuutemme* onnistui perustelevaan ekologiset, taloudelliset sekä kulttuuriset ja sosiaaliset ulottuvuudet yhteiskunnallisena intresseinä toisiinsa kytkeytyviksi sekä valmisteli maaperän Rio de Janeiron ympäristö- ja kehityskonferenssille vuonna 1992. Kestävä kehitys tuli kansainvälisen politiikan käsitteeksi.

Haasteet realisoituvat

Kestävän kehityksen ekologisen, taloudellisen sekä sosiaalisen ja kulttuurisen ulottuvuuden läpäisevä vieminen käytännön yhteiskuntapolitiikkaan ja samanaikaisesti taloudelliseen toimintaan on haastava ja pitkän ajan prosessi. Voitettavana ovat ihmisten valmiudet ja halukkuus hahmottaa ja hallita näiden ulottuvuuksien vaatima totuttua laajempi ja monimuotoisempi konteksti niin päätöksenteossa kuin käytännön toiminnassakin. Tämä haaste murtaa perinteisen asiantuntijuuden rajoja ja vaatii paikallisuutta laajempaa moraaliperustaa. Esimerkiksi tuotteiden ja teknologisten järjestelmien hyvyttä ei arvoteta enää pelkästään niiden teknologisen innovatiivisuuden vaan myös ekotehokkuuden perusteella. Kun kestävä kehityksen toiminta painottui aikaisemmin päästöjen puhdistamiseen ja niiden aiheuttamien mahdollisten sosiaalisten ja taloudellisten haittojen minimoimiseen, on tilanne muuttumassa. Taloudellisten toimintojen ja sosiaalisten suhteiden kehittäminen on tulossa ensisijaiseksi siten, että muodostuu edellytyksiä ekologisesti kestäväälle tuotannolle ja kulutukselle globaalin yhteisvaikutuksen näkökulmasta. Tämä muutos näkyy uusimmissa kansainvälisissä ympäristö- ja kestävä kehityksen asiakirjoissa (liite 3). Tällä hetkellä ehkä parhaimman esimerkin

edellä sanotusta muutoksesta antaa kansainvälinen ilmastoprosessi eri vaiheineen.

2.2 Itämeren alueesta kestävä kehityksen malli

Itämeren alueen valtioiden ulkoministerien allekirjoittamassa kestävä kehityksen toimintaohjelmassa (Baltic 21, 1998) tunnustetaan alueen ja muun maailman keskinäinen riippuvuus ja esitetään pyrkimys omalta osaltaan edesauttaa kestävä kehityksen tavoitteiden saavuttamista niin Euroopassa kuin koko maailmassa.

Itämeren alueen yhteistyön tärkein tavoite Baltic 21 –ohjelman (1998) mukaan on alueen ihmisten elin- ja työolosuhteiden jatkuva parantaminen kestävä kehityksen, luonnonvarojen kestävä käytön ja ympäristönsuojelun puitteissa. Kestävä kehitykseen kuuluu kolme toisistaan riippuvaista ulottuvuutta: ekologinen, taloudellinen sekä sosiaalinen ja kulttuurinen. Tämä merkitsee alueen kannalta seuraavaa:

- turvallinen ja terveellinen elämä nykyisille ja tuleville sukupolville,
- yhteistyökykyinen ja vauras talous sekä kaikille hyvä yhteiskunta,
- paikallinen ja alueellinen yhteistyö perustuu demokratiaan, avoimuuteen ja osallistumiseen,
- luonnon ja ekosysteemien monimuotoisuus ja tuottavuus palautetaan sekä minimoidaan niihin kohdistuvat häiriöt,
- ilman, maaperän ja vesien likaantuminen ei ylitä luonnon kestokykä,
- uusiutuvia luonnonvaroja käytetään ja hoidetaan tehokkaasti niiden uudistumiskyvyn puitteissa,
- uusiutumattomia luonnonvaroja kierrätetään tehokkaasti, luodaan uusiutuvia, korvaavia aineita sekä edistetään niiden käyttöä,
- yhteiskunnan eri tasojen toimijat ovat hyvin perillä kestävä kehitykseen johtavista toimista ja menetelmistä.

Baltic 21 on alueellinen kestävä kehityksen toimintaohjelma, jolla toteutetaan vuonna 1992 Rio de Janeiron ympäristö- ja kehityskonferenssissa hyväksyttyä ja Agenda 21:nä tunnettua maailmanlaajuista toimintaohjelmaa. Syyskuussa 2002 pidetty Johannesburgin kestävä kehityksen huippukokous korosti alueellisen yhteistyön merkitystä. Itämeri ekologisenä systeeminä, yhteisenä luonnonvarana, liikenneväylänä ja myös virkistyskäyttöä tarjoavana alueena on erityinen suojelun ja ylläpidon haaste kaikille sen ympärysvaltioille.

2.3 Näkökulmia kestävä kehitykseen

Maailman ympäristön ja kehityksen komissio (WCED 1987) määritteli kestävä kehityksen toiminnaksi, jolla ihmiskunnan nykyhetken tarpeisiin voidaan vastata vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuuksia vastata omiin tarpeisiinsa. Tämä määrittely on luonteeltaan enemmän yleinen kutsu tavoitella nykyistä parempaa elämäntapaa kuin konkreettinen toimintaohje. Kestävä kehitykselle on vaikea antaa konkreettista ja kaiken kattavaa yhtä sisältöä, koska käsitteet kehitys ja kestävyys itsessään ovat arvotuspohjaisia. Suomen Akatemian tieteen keskustoimikunnan jaosto esittikin jo vuonna 1990 tutkimusohjelmamuistiossaan (Kestävä kehityksen tutkimusohjelma 1990), että kestävä kehityksen käytännön edistäminen on väistämättä tehtävä teemoittain määriteltävien päämäärien ja toimintalinjausten avulla. Kestävä kehityksen

edistäminen on päättymätön prosessi, johon kuuluu myös aika ajoin arvioida ja uudistaa kehityksen ja kestävyuden kriteereitä.

Kestävä kehitys edellyttää maailmanlaajuisia kehitysstrategiaa. Päämääränä on ekologisten, taloudellisten sekä sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden samanaikainen huomioon ottaminen kaikessa päätöksenteossa, kansalaisten elämäntapavalinnoista poliittisiin päätöksiin saakka.

Ekologinen näkökulma kestäväan kehitykseen sisältää muun muassa biologisen monimuotoisuuden turvaamisen, vesiensuojelun sekä ympäristöjen kemikalisoitumisen ja ilmastonmuutoksen luontovaikutukset. Tältä osin edellä mainittuja asioita tarkastellaan luonnontieteellisinä kysymyksinä. Kun samoja asioita tarkastellaan tunnistettujen ympäristömuutosten haitallisina vaikutuksina yksilöiden ja yhteiskunnan tärkeäksi arvottamiin kohteisiin, tulevat erityisesti esille ihmisen sosiaalisten ja taloudellisten toimien aikaansaamat ympäristömuutokset. Haittojen ehkäisyssä ja poistamisessa ihminen voi pääosin kohdistaa pyrkimyksensä vain omien käytäntöjensä ja toimiansa muuttamiseen ja muilta osin etsiä keinoja suojautua ympäristön liian nopealta muutokselta.

Teollisesti kehittyneissä maissa kulutuksen absoluuttisen vähentämisen ohella merkittävä kestäväan kehityksen yleinen päämäärä on *ekotehokkuuden* lisääminen tuotteiden ja palveluiden valmistuksen ja käytön koko elinkaareissa. Ekotehokkuutta voidaan arvioida muun muassa *ekologisella jalanjäljellä*, joka lasketaan luonnonvarojen kuluksena ja ympäristön kuormituksena (muunnettuna tarvittavaksi maapinta-alaksi) esimerkiksi kansallisesti kuluttajaa kohden. Tällainen mittari sisältää myös *sosioekonomisen ulottuvuuden*, kun sitä käytetään kansallisten ja kansainvälisten vertailujen tekemiseen.

Kestäväan kehityksen sosiaalisena näkökulmana on tehdä *kulutustilaa* niillekin ihmisille, jotka eivät vielä voi hyötyä vastaavista tuotteista ja palveluista, joita teollisuusmaat tarjoavat asukkailleen. Kulutustila tulisi kuitenkin saada aikaan ekologisesta näkökulmasta sellaisilla uusilla tuotanto- ja kulutuskäytännöillä, jotta ympäristövaikutukset kokonaisuudessaan maapallolla pienenisivät. Ekotehokkaiden tuotanto- ja kulutusmallien kehittäminen on haaste erityisesti niille teollisuusmaille, joilla on voimavarat ja osaaminen toteuttaa tarvittava kehitystyö. Tämä vaatii yhteiskunnalta ja yhteisöiltä demokraattista päätöksentekoa ja kansainvälisiä pelisääntöjä. Suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaalisten ja taloudellisten tekijöiden osalta on kyse erityisesti hyvinvoinnin tasaisemmasta jakautumisesta maailmanlaajuisesti, ja sitä kautta myös yhteiskunnallista turvallisuutta uhkaavien syiden minimoimisesta.

Kulttuuri on sosiaalisen, taloudellisen ja ekologisen kestävyuden voimavara ja määrittää muun muassa luonnonvarojen käyttöä, hallinnointia ja instituutioita. Siten kulttuurin moninaisuuden kunnioitus on kestäväan kehitykseen sitoutumisen edellytys. Kulttuuri on nähtävä jatkuvasti muuttavana prosessina, joka ilmentää itseään yhteiskunnan arvoissa ja tavoissa sekä yhteiskunnallisten laitosten toiminnassa. Se on turvallisuuden ja elämysten perusta, luovuuden lähde ihmisen kohtaamien haasteiden ja ongelmien ratkaisuisissa sekä keskinäiseen kunnioitukseen ja vuoropuheluun rakentuva henkisen kasvun maaperä.

Kulttuuri-identiteetti ja kulttuuriperintö muodostavat osaltaan jokaisen yksilön turverkon globalisoituvassa maailmassa. Oman kulttuuriympäristön lukutaito ja kulttuu-

riperinnön tuntemus auttavat hahmottamaan itsemme osana kulttuurista jatkumoa sekä arvioimaan kulttuuriamme kestävän kehityksen näkökulmasta.

Kestävän kehityksen edistäminen edellyttää toimia, jotka tasapuolisella tavalla auttavat huomioimaan ekologisen, taloudellisen sekä sosiaalisen ja kulttuuriulottuvuuden. Taloudellisen ulottuvuuden integroiminen kestävän kehityksen muihin ulottuvuuksiin on vaikea ja monitahoinen tehtävä.

2.4 Koulutus avainasemassa

Suomen perustuslain 20§:n mukaan "Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon." Suomen hallitus, huomioiden myös kansainväliset sopimukset, on laatinut kestävän kehityksen ohjelman, joka linjaa kansallisia toimenpiteitä ja ratkaisuja. Hallituksen kestävän kehityksen toimikunta koordinoi ministeriöiden välistä yhteistyötä.

Baltic 21E –ohjelmaa valmisteli vuosina 2000-2001 kolme työryhmää: koulusektori, korkea-asteen koulutus ja vapaa sivistystyö. Korkea-asteen sektoriin sisältyy tutkimus. Työryhmissä olivat edustettuina kaikki Itämeren ympärillä olevat valtiot. Kussakin työryhmässä edustajat laativat kansallisen raportin. Suomen edustajien raportit on julkaistu opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarjassa (Education for Sustainable Development in Finland, 2002, julkaisu nro 89). Kansallisten raporttien pohjalta valmistelun vastuumaat (Ruotsi ja Liettua) laativat Baltic 21E -ohjelman valmistelun taustaraportin (Baltic 21E, Sector report 2002).

Itämeren alueen koulutusalan kestävän kehityksen toimintaohjelman (Baltic 21E, 2002) perusajatuksena on luottamus koulutuksen mahdollisuuksiin lisätä ihmisten valmiuksia ja halua tukea kestävän kehityksen toteutumista. Baltic 21E -ohjelmassa todetaan, että demokraattinen yhteiskunta on edellytys kestäväälle kehitykselle. Baltic 21E –ohjelmassa on määritelty koko koulutusalan yleistavoite ja erikseen koulutussektorikohtaiset tavoitteet seuraavasti:

Koulutuksen yleistavoite

Kaikkien yksilöiden tulee kyetä tukemaan kestäväää kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken väestön tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa.

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa tulee perustaa kokonaisvaltaiseen näkemykseen taloudellisesta, sosiaalisesta sekä ympäristön huomioon ottavasta kehityksestä.

Koulujen tavoite

Yksittäisen oppijan tulee omaksua ne tiedot, arvot ja taidot, joita hän tarvitsee voidakseen toimia aktiivisena, demokraattisena ja vastuullisena kansalaisena sekä kyetäkseen tekemään omia päätöksiä ja osallistumaan päätöksentekoon niin paikallisesti kuin maailmanlaajuisestikin. Tämä edistää kestävän yhteiskunnan luomista. Ammatillisessa koulutuksessa

olevien oppijoiden tulee lisäksi omaksua tulevien ammattiensa kannalta oleelliset taidot ja valmiudet.

Korkea-asteen koulutuksen tavoite

Yksittäisen oppijan tulee omaksua tulevassa ammatissaan ja päätöksentekijänä tarvitsemansa tiedot, taidot ja pätevyys. Korkea-asteen koulutuksen tulee myös toimia aktiivisesti yhteistyössä muun yhteiskunnan kanssa paikallisella, alueellisella ja kansainvälisellä tasolla kestävästä kehitystä koskevan tiedon ja toimintavalmiuksien lisäämiseksi tutkimuksen ja koulutuksen avulla.

Nonformaalin koulutuksen tavoite

Oppijat pystyvät vaikuttamaan omaan elämäntilanteeseensa ja osallistumaan yhteiskunnan kehittämiseen sekä ovat tietoisia kestävästä kehityksestä ja kestävästä kehityksen edistämisestä nonformaalin koulutuksen avulla.

Koulutus lisää ihmisten *tietoa ja tietoisuutta*, minkä tulisi näkyä muun muassa elämäntavoissa, tuotannossa, kulutuksessa ja julkisessa hallinnossa tehtävissä valinnoissa, jotka lisäävät ympäristön, talouden ja sosiaalisten olojen sukupolvien yli ulottuvaa kestävyttä. Tämä koulutustehtävä on haaste laajentaa ihmisten arvottamisen viitekehystä sekä talousmaantieteellisesti että huomioonotettavien näkökohtien lukumääränä omassa ja tulevien sukupolvien elämässä. Koulutus parantaa kaikilla sektoreilla ja eri muodoissa ihmisten henkilökohtaista osallistumista ammatilliseen ja yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

Läpäisyperiaatteen mukainen kestävä kehityksen opiskelu kaikilla koulutusasteilla ja -aloilla toteutuu kunkin tieteenalan ja oppiaineen viitekehyksessä, mutta ei välttämättä erillisenä kokonaisuutena, vaan monitieteistä lähestymistapaa toteuttaen. Koulutus antaa valmiuksia ottaa huomioon samanaikaisesti taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja ekologiset muuttujat suunnittelussa, käytännön toiminnassa, päätöksenteossa ja tutkimuksessa. Kestävä kehityksen sisällöt luonnollisesti toistuvat ylempien koulutusasteiden opetuksessa, mutta silloin tavoitteena on näkökulmien syventäminen sekä toimintavalmiuksien ja ymmärryksen lisääminen.

Koulutus edistää ihmisten *ammatillisia valmiuksia* ottaa huomioon kestävä kehityksen näkökohdat erilaisissa konkreettisissa työtehtävissä. Tätä koulutustehtävää voidaan kutsua osaamisen uudistamiseksi ja laajentamiseksi. Koulutus antaa eri koulutus-tasoille ja erikoistumisaloille soveltuvia toimintamalleja ja menetelmiä kestävä kehityksen edistämiseen.

Koulutus tuottaa *erikoisasantuntijoita* kestävä kehityksen tehtävien ja pulmien hallintaa varten julkishallintoon, yrityksiin ja moninasiin muihin kansallisiin ja kansainvälisiin yhteisöihin sekä tutkimuslaitoksiin. Tämä koulutustehtävä on haaste lisätä valmiuksia tunnistaa, kehittää ja arvioida kestävä kehityksen päämääriä, kriteerejä ja toteutumista. Tutkimustieto antaa pohjan koulutuksen sisällöille.

3 KOULUT

Tässä ohjelmassa kouluilla tarkoitetaan esiopetusta, perusopetusta, lukiokoulutusta, ammatillista peruskoulutusta sekä tutkintotavoitteista aikuiskoulutusta.

3.1 Tavoitteet kouluille

3.1.1 Baltic 21E –ohjelman tavoitteet

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa / Baltic 21E -ohjelma määrittelee koulutuksen yleistavoitteeksi sellaisten valmiuksien saamisen, että kaikki kykenevät tukemaan kestävästä kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken väestön tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa. Kestävästä kehitystä edistävän koulutuksen tulee perustua kokonaisvaltaiseen näkemykseen talouden, yhteiskunnan ja ympäristön tilasta.

Baltic 21 E –ohjelmassa koulujen tavoite määritellään seuraavasti:

Yksittäisen oppijan tulee omaksua ne tiedot, arvot ja taidot, joita hän tarvitsee voidakseen toimia aktiivisena, demokraattisena ja vastuullisena kansalaisena sekä kyetäksään tekemään omia päätöksiä ja osallistumaan päätöksentekoon niin paikallisesti kuin maailmanlaajuisestikin. Tämä edistää kestävästä yhteiskunnan luomista. Ammatillisessa koulutuksessa olevien oppijoiden tulee lisäksi omaksua tulevien ammattiensa kannalta oleelliset taidot ja valmiudet.

Tämä edellyttää:

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa sisältyy selvästi sädöksiin. Kestävästä kehitystä edistävä koulutus on osa koulujen normaalia opetusta ja oppimista sekä muodostaa kaiken kouluelämän perustan. Kouluttajilla on tarvittava osaaminen sisällyttää kestävä kehitys omaan opetukseensa. Opiskelumenetelmät ja oppimisympäristö ovat kestävälle kehitykselle suotuisia.

3.1.2 Kansalliset tavoitteet

Säädösten mukaan valtioneuvosto päättää koulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja Opetushallitus määrittelee koulujen opetukselle valtakunnalliset tavoitteet ja sisällöt. Meneillään olevassa opetussuunnitelmauudistuksessa kestävä kehitys on nostettu keskeiseksi kasvatus- ja opetustyön päämääräksi. Opetussuunnitelmien perusteissa sen tavoitteet ja keskeiset sisällöt määritellään seuraavasti (perusopetus ja lukio ovat vielä luonnosvaiheessa):

Esiopetus

Esiopetuksessa lapsi kiinnostuu luonnosta, rakennetusta ympäristöstä ja lähiyhteisön toiminnasta. Hän oppii havainnoimaan ja jäsentelemään ympäristöään, nauttimaan ympäristön monimuotoisuudesta ja kauneudesta sekä tulee tietoiseksi oman toiminnan-

sa vaikutuksista. Hän ymmärtää riippuvuutensa ja vastuunsa sekä luonnosta että rakennetusta ja sosiaalisesta ympäristöstä. Hän oppii arkipäivän kestäviä toimintatapoja.

Perusopetus

Perusopetuksen tulee kasvattaa oppilaista ympäristöstä ja ihmisen hyvinvoinnista kiinnostuneita, kestäväan elämäntapaan sitoutuneita kansalaisia. Oppilas oppii havaitsemaan ja ymmärtämään luonnossa, taloudessa, kulttuurissa ja ihmisten hyvinvoinnissa tapahtuvia muutoksia, selvittämään syitä ja ennakoimaan seurauksia. Hän oppii ottamaan rakentavasti kantaa muutostarpeisiin ja toimimaan kestäväan tulevaisuuden puolesta. Hän oppii ottamaan vastuuta ja ymmärtämään tämän päivän valintojen merkityksen tulevaisuuden teossa. Osallisuus koulun omien toimintojen kestävyuden arviointiin ja kehittämiseen sekä toiminta elinympäristön puolesta kehittää oppilaan taitoja vaikuttaa yhteisössä.

Lukio

Lukiossa opitaan mittaamaan, arvioimaan ja analysoimaan eri tavoin sekä luonnon ympäristössä että rakennetussa ja sosiaalisessa ympäristössä tapahtuvia muutoksia. Nuori oppii pohtimaan, millainen on kestävä elämäntapa, luontoa pilaamaton ja ekotehokas tuotanto ja yhdyskunta, sosiaalista pääomaansa vahvistava yhteisö ja yhteiskunta sekä luontoperustastaan huolehtiva kulttuuri. Opitaan toimimaan kestäväan kehityksen puolesta omassa arjessa, lukiolaisena, kuluttajana ja aktiivisena kansalaisena. Saadaan yleiskuva muutostarpeen mittavuudesta ja siitä, että tarvittaviin tuloksiin päästään vain laajalla yhteistyöllä. Opitaan toimimaan paikallisesti, kansallisesti ja kansainvälisesti.

Ammatillinen koulutus

Ammatillisessa koulutuksessa syvennetään kestäväan kehityksen periaatteiden tuntemusta. Tavoitteena on, että opiskelija motivoituu toimimaan niiden puolesta opiskelussa, työssä ja kansalaisena. Hän tuntee ympäristömyönteiset työ- ja toimintatavat ja toimii niiden mukaisesti. Ammattiosaamiseen kuuluu alakohtainen ympäristöosaaminen.

3.2 Koulujen kestäväan kehityksen edistämisen lähtökohdat

Säädösten mukaan valtioneuvosto päättää koulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista sekä tuntijaosta yleissivistävässä koulutuksessa ja yhteisistä opinnoista ja niiden laajuudesta ammatillisessa koulutuksessa. Opetushallitus laatii opetussuunnitelman perusteet ja määrittelee niissä opetuksen tavoitteet, keskeiset sisällöt ja arvioinnin perusteet. Opetussuunnitelman perusteet on määräys, jonka pohjalta koulutuksen järjestäjä päättää opetussuunnitelmasta. Näin ollen koulujen kestäväan kehityksen edistämisen tavoitteisiin ja sisältöihin voidaan vaikuttaa valtakunnallisella ohjauksella.

Kestäväan kehityksen edistämisen toteutuminen kouluissa riippuu kuitenkin opettajien arvoista ja osaamisesta sekä työyhteisön toimintakulttuurista. Opettajankoulutus on avainasemassa muutokseen pyrittäessä. Opettajien peruskoulutuksen sisällöistä päättävät yliopistot. Opettajien peruskoulutusta käsitellään jäljempänä korkeakouluja koskevassa osassa (4.3.2.2.). Myös opettajien täydennyskoulutuksen järjestämisessä korkeakouluilla on tärkeä merkitys. Täydennyskoulutuksen haasteita käsitellään korkea-

kouluja koskevassa osassa (4.3.2.3). Täydennyskoulutuksen ostajina valtio ja kunnat voivat edistää opettajien osaamisen kehittymistä suuntaamalla rahoitusta kestävä kehityksen teemoista järjestettyyn koulutukseen.

3.2.1 Baltic 21E –ohjelmaa tukevat, jo käynnistyneet toimenpiteet

Perusasteen ja lukion opetussuunnitelmien perusteiden uudistaminen

Perusasteen ja lukion opetussuunnitelmien perusteita uudistetaan parhaillaan. Opetussuunnitelmien perusteisiin nimetään aihekokonaisuuksia, jotka ovat keskeisiä kasvat- ja opetustyön painoalueita ja joiden tavoitteet ja sisällöt toteutuvat eri oppiaineissa niille luonteenomaisesta näkökulmasta. Kestävä kehitys on yksi aihekokonaisuuksista.

Ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelmien perusteet

Ammatillisen koulutuksen vuonna 2001 valmistuneessa opetussuunnitelmien perusteiden uudistamistyössä kestävä kehitys sisällytettiin ammattiosaamiseen. Kaupan ja hallinnon, tekniikan ja liikenteen koulutusalailla sekä luonnonvara-alalla on käynnistetty hanke, jonka tuloksena tulee olemaan kestävä kehityksen ala-kohtainen opas ja kestävä kehityksen avaaminen opetussuunnitelmissa.

Opetushallituksen kestävä kehityksen edistämishjelma

Opetushallitus on hyväksynyt 10.1.2002 kestävä kehityksen edistämishjelman vuosille 2002-2004. Se on lähetetty Suomen kaikkiin kouluihin. Siinä on esitelty tärkeimpiä kehittämiskohteita.

Opetushallituksen tulevaisuussitoumukset

Opetushallitus on sitoutunut syksyllä 2001 kestävä kehityksen toimikunnan käynnistämään kumppanuustoimintaan muiden hallinnonalojen kanssa. Tehtiin tulevaisuussitoumuksia ja ryhdyttiin yhteistyöhön niiden edistämiseksi. Opetushallitus sitoutui tukemaan kouluja oman kestävä kehityksen ohjelman laadinnassa ja osallistumisessa paikalliseen yhteistyöhön elinympäristön puolesta.

Ympäristökriteerit kouluille

Koulujen oman kestävä kehityksen toimintaohjelman tueksi kehitetään ympäristökriteereitä. Kriteerit kohdennetaan ympäristöasioiden hallintaan, opetukseen, oppimiseen ja ylläpitotoimintoihin. Opetushallitus osallistuu kriteereihin perustuvan ympäristötunnuksen kehittämiseen yhteistyössä Opettajien Ammattijärjestön ja OKKA-säätiön kanssa.

Indikaattorit

Opetushallitus on toteuttanut valtakunnallisen kestävä kehityksen teema-arvioinnin vuonna 1999. Siinä käytettyjä indikaattoreita voidaan hyödyntää Baltic 21E -ohjelman vaikutusten seurannassa.

Ohjelmia ja projekteja

Monet Suomen koulut ovat mukana kansallisissa ja kansainvälisissä ympäristöprojekteissa, joissa kehitetään uusia lähestymistapoja ympäristökysymysten käsittelyyn. Projektien vaikutukset näkyvät sekä koulujen työskentelyssä että valtakunnallisessa kehittämisessä.

Opetushallituksen kestävä kehityksen verkkopalvelu

Opetushallituksen kestävä kehityksen verkkopalvelu tarjoaa eri-ikäisille oppijoille sekä eri asteiden ja aineiden opettajille tietoa, ideoita, kysymyksiä ja tehtäviä monipuolisine tausta-aineistoineen. Kanava auttaa myös yhteistyökumppaneiden ja mielenkiintoisten käyntikohteiden löytämisessä sekä tiedottaa ajankohtaisista tapahtumista. Verkkopalvelu on valmistettu laajassa yhteistyössä ja se on kaikille avoin ja ilmainen. Sitä voidaan hyödyntää Baltic 21E -ohjelmassa. Osoite: www.edu.fi/teemat/keke.

3.2.2 Keskeisimmät kehittämiskohteet

Opettajien koulutus

Vain harva opettaja on perehtynyt peruskoulutuksensa aikana kestävä kehityksen sisältöalueisiin ja opetusmenetelmiin. Opetushallituksen vuonna 1999 tekemän kestävä kehityksen teema-arvioinnin mukaan kolmannes koulujen henkilöstöstä oli osallistunut alan täydennyskoulutukseen ja valtaosalla näistä koulutus oli kestänyt vain muutamia päiviä.

Kestävä kehityksen toimintaohjelma

Kestävä kehityksen edistämisen tavoitteiden asettaminen ja niiden toteuttaminen opetuksessa ja arkitoiminnoissa vaatii uutta, kokonaisvaltaista lähestymistapaa ja organisointia. Opetushallituksen vuonna 1999 tekemän kestävä kehityksen teema-arvioinnin mukaan vain kolmannes kouluista on nimennyt ympäristövastuuhenkilön tai -tiimin. Oma ympäristöohjelma on vain 13%:lla yleissivistävistä kouluista ja 26%:lla ammatillisista oppilaitoksista.

Koulun toimintakulttuuri

Ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehityksen edistäminen toteutuu parhaiten toimintakulttuurissa, jossa oppiainerajat ylittävälle opiskelulle ja yhteistyöprojekteille luodaan puitteet. Osallistumaan oppiminen on tärkeä osa kestävä kehityksen edistämistä. Yhteistyö ympäröivän yhteiskunnan ja sen erilaisten organisaatioiden kanssa elinympäristön parantamiseksi tulee saada luonnolliseksi osaksi kouluelämää.

3.3 Koulujen Baltic 21E -ohjelman käynnistysuunnitelma

Suomi on sitoutunut Kestävä kehityksen edistäminen koulutuksessa / Baltic 21E -ohjelmassa sisällyttämään kestävä kehityksen edistämisen kaikkiin koulutuspoliittisiin asiakirjoihin, kehittämään opettajien osaamista sekä tukemaan oppimateriaalin kehittämistä ja toimintakulttuurin uudistamista. Koulujen Baltic 21E -ohjelman

käynnistyssuunnitelmaan on kirjattu näiden sitoumusten edellyttämät toimenpiteet (kohdat 3.3.1-3.3.5).

Lisäksi kouluissa käynnistetään kaksi kehittämishanketta, joilla panostetaan Suomen keskeisimpiin kehittämiskohteisiin (kohta 3.3.6).

3.3.1 Toimintaperiaatteet ja strategiat

Suomi on sitoutunut Baltic 21E -ohjelmassa:

- *sisällyttämään kestäväen kehityksen edistämisen koulutuksessa selvästi säädöksiin.*

Suomessa ohjelmassa tarkoitettuja, erityisesti kouluja koskevia asiakirjoja ovat:

- valtioneuvoston säätämät opetuksen yleiset valtakunnalliset tavoitteet
- koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma
- opetusministeriön ja Opetushallituksen tulossopimukset
- Opetushallituksen tulevaisuusstrategiat ja ohjelmat
- Opetushallituksen laatimat opetussuunnitelmien perusteet.

Ainakin näissä asiakirjoissa kestäväen kehityksen edistämiseen liittyvät tavoitteet ja sisällöt pitää ottaa huomioon. Kouluja on tuettava eri keinoin kestäväen kehityksen periaatteiden siirtämisessä opetussuunnitelmiin, opetukseen ja koulun toimintakulttuuriin.

3.3.2 Osaamisen kehittäminen

Suomi on sitoutunut Baltic 21E -ohjelmassa:

- *edistämään koulutushenkilöstön osaamista toimilla, jotka lisäävät tietoisuutta kestävästä kehityksestä*
- *ottamaan käyttöön ja kehittämään kouluille soveltuvia kestäväen kehityksen ohjaus- ja hallintojärjestelmiä.*

Osaamisen kehittämisessä opettajien peruskoulutus on avainasemassa. Opettajien koulutus kuuluu korkeakoulujen vastuualueeseen. Erilaiset yhteistyöhankkeet, verkostot ja projektit kehittävät osaamista ja mahdollistavat ideoiden vaihdon ja levityksen. Koulujen molemmat Baltic 21E –ohjelman kehittämishankkeet tukevat osaamisen kehittämistä ja ideoiden vaihtoa.

Ohjaus- ja hallintojärjestelmien kehittämiseen sekä kriteerien ja indikaattoreiden kehittämiseen tarvitaan lisäpanostusta. Baltic 21E –ohjelmassa kansallisen ohjelman koulusektorin I kehittämishanke etsii uusia ratkaisuja koulun oman kestäväen kehityksen toimintaohjelman laadintaan, käyttöönottoon ja seurantaan.

3.3.3 Täydennyskoulutuksen kehittäminen

Suomi on sitoutunut Baltic 21E –ohjelmassa:

- *edistämään täydennyskoulutusta, joka sisältää kestäväen kehitykseen liittyviä tietoja ja taitoja*

- *tukemaan kestävyyden toteuttamista kansainvälisessä yhteistyössä.*

Täydennyskoulutuksen järjestäjillä on vastuu tuottaa ja markkinoida vaikuttavaa täydennyskoulutusta. Tuettuun täydennyskoulutukseen ja kansainvälisiin yhteistyöhankkeisiin tarvitaan lisäpanostusta. Näistä päätettäessä opetusministeriöllä ja Opetushallituksella on vastuu valtakunnan tasolla ja koulutuksen järjestäjällä ja sidosryhmillä paikallisella tasolla.

3.3.4 Opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen

Suomi on sitoutunut Baltic 21E –ohjelmassa:

- *monimuotoisen oppimateriaalin ja metodologisten, pedagogisten ja didaktisten aineistojen tuottamiseen*
- *kannustamaan sähköisten aineistojen kokoamiseen, media-aineistojen tuottamiseen ja vuorovaikutukseen sähköisiä viestintävälineitä käyttäen.*

Tarvitaan lisäpanostusta oppimateriaalin, mutta etenkin metodologisten, pedagogisten ja didaktisten aineistojen tuottamiseen sekä sähköisten palvelujen kehittämiseen. Kansallisissa ja kansainvälisissä projekteissa sekä erilaisissa verkostoissa syntyviä ideoita ja käytäntöjä tulee välittää tehokkaammin laajempaan käyttöön. Vastuu hyvien käytänteiden levityksestä kuuluu niiden tuottajille, mutta opetushallinnolla on myös tärkeä rooli tässä työssä.

3.3.5 Tutkimus- ja kehitystyö

Suomi on sitoutunut Baltic 21 E –ohjelmassa:

- *käynnistämään ja tukemaan kestävää kehitystä edistävän koulutuksen sisältöjen ja menetelmien tutkimus- ja kehittämistoimintaa sekä kannustamaan kestävää kehitystä koskevia kysymyksiä tarkastelevan tutkimuksen tulosten levittämistä*
- *kehittämään tapoja sisällyttää kestävä kehityksen näkökulma eri aineisiin*
- *tukemaan koulutuksen nivomista paikallisiin oloihin*
- *keräämään hyviä käytäntöjä ja levittämään niitä.*

Yhteistyötä tutkimuksen ja koulujen välillä tulee vahvistaa. Kestävän kehityksen edistämistä tukevaa toimintatutkimusta tulee lisätä. Painotetaan hankkeita, jotka yhdistävät kestävä kehityksen eri ulottuvuudet ja joissa osallistutaan paikallisen elinympäristön kehittämiseen. Kansallisen Baltic 21E -ohjelman koulusektorin II kehittämisshanke tuottaa uusia ratkaisuja osallistumiseen ja osallistumisen nivomiseen osaksi oppimista.

3.3.6 Käynnistettävät kehittämisshankkeet

Koulusektorilla käynnistetään kaksi uutta kehittämisshanketta. Tavoitteena on panostaa Suomen keskeisiin kehittämiskohteisiin, kestävä kehityksen toimintaohjelman luomiseen ja osallistumaan oppimiseen.

I Kehittämishanke: Koulun oma kestävän kehityksen toimintaohjelma

Tavoitteena on luoda mukaan tuleville kouluille oma kestävän kehityksen toimintaohjelma. Toimintaohjelma sisältää kestävän kehityksen periaatteiden toteutumisen koulun johtamisessa, arvoissa, opetuksen suunnittelussa, oppimisessa ja arjen käytännöissä. Toimintaohjelmia syntyy erilaisten prosessien kautta. Tavoitteena on tehdä prosesseista kuvauksia ja levittää tietoa niiden avainkohtien ongelmista ja ratkaisuista.

Ammatillisessa koulutuksessa korostetaan mallien luomista ympäristöasioiden ja kestävän kehityksen näkökulman sisällyttämisestä työssäoppimiseen ja näyttöihin eri ammattialoilla. Toiminnalla edistetään työelämän ympäristövaatimusten, ammattikäytäntöjen ja osaamistarpeiden välittymistä ammatilliseen koulutukseen.

Hankkeeseen valitaan eri asteilta pilottioppilaitoksia (5-10), jotka kehittävät erilaisia kestävän kehityksen toimintaohjelmia. Hyödynnetään Opetushallituksen kriteerityötä ja hallituksen kestävän kehityksen toimikunnan kumppanuushankkeita sekä eri projekteissa ja hankkeissa kertyvää kokemusta ja osaamista. Liitetään hankkeeseen tutkija, joka toimii konsulttina. Suunnataan mukana oleville kouluille täydennyskoulutusta, joka tukee työtä.

Järjestetään tapaamisia, vaihdetaan kokemuksia ja jaetaan asiantuntijuutta. Hankkeen tutkija tukee opettajien ja oppilaiden työskentelyä työseminaareissa. Pidetään tiiviisti yhteyttä kehittäjien kesken työseminaarien välillä. Etsitään verkostoon samaa kehittämistyötä tekeviä ammattikorkeakouluja, vapaan sivistystyön oppilaitoksia ja yliopistoja sekä kouluja muista Itämeren maista.

Tehdään prosessikuvauksia ja ideoidaan uusia metodologisia ja pedagogisia ratkaisuja kestävän kehityksen edistämisen oppimiseen. Levitetään tietoa tuloksista Opetushallituksen kestävän kehityksen verkkopalvelun ja Baltic 21E-ohjelmaa varten perustettavien www-sivujen kautta sekä erilaisten opettajille suunnattujen lehtien kautta. Esitellään toimintaohjelmien laatimisprosesseja kestävän kehityksen verkkopalvelussa ja vastataan niistä tuleviin kysymyksiin. Kerrotaan tuloksista myös erilaisissa koulutustilaisuuksissa.

Tavoitteena on, että vuoden 2004 lopussa mukana olevilla kouluilla on oma kestävän kehityksen toimintaohjelma ja että tieto luoduista ratkaisuista on levinnyt Suomessa ja muissa Baltic 21 E- ohjelman maissa.

II Kehittämishanke: Koulujen osallistuminen paikalliseen yhteistyöhön elinympäristön puolesta

Tavoitteena on löytää erilaisia tapoja osallistua paikallisyhteisön toimintaan ja sisällyttää toiminta koulun opetussuunnitelmaan, opetukseen ja oppimiseen. Tavoitteena on oppia suunnittelemaan ja rakentamaan kestävää yhteisöä yhteistyössä eri ammattikuntia ja erilaista asiantuntijuutta omaavien kanssa. Yhteistyökumppanit voivat olla eri hallinnonaloilta, järjestöistä, yrityksistä tai tutkimuslaitoksista. Opitaan osallistuvaa kansalaisuutta.

Hankkeeseen valitaan eri asteilta pilottioppilaitoksia (5-10), jotka kehittävät erilaisia malleja paikalliseen toimintaan osallistumisesta elinympäristön puolesta. Hyödynnetään muissa projekteissa saatuja kokemuksia (esim. Suomen Tammi +, Itämeri-projekti, Vihreä Lippu, Globe-ohjelma, kuntien paikallisagendatyö, kansalaisjärjes-

töyhteistyö). Hyödynnetään hallituksen kestävän kehityksen toimikunnan kumppanuushankkeiden antia. Liitetään hankkeeseen tutkija, joka toimii konsulttina. Suunnataan mukana oleville kouluille koulutusta, joka tukee työtä.

Järjestetään tapaamisia, vaihdetaan kokemuksia ja jaetaan asiantuntijuutta. Hankkeen tutkija tukee opettajien ja oppilaiden työskentelyä työseminaareissa. Pidetään tiiviisti yhteyttä kehittäjien kesken työseminaarien välillä. Etsitään verkostoon samaa kehittämistyötä tekeviä ammattikorkeakouluja, vapaan sivistystyön oppilaitoksia ja yliopistoja sekä kouluja muista Itämeren maista.

Tehdään kuvauksia erilaisista osallistumistavoista ja ideoidaan uusia metodologisia ja pedagogisia ratkaisuja. Levitetään tietoa kokemuksista Opetushallituksen kestävän kehityksen verkkopalvelun ja Baltic 21E -verkostoa varten perustettavien www-sivujen kautta sekä erilaisten opettajille suunnattujen lehtien kautta. Esitellään osallistumismalleja kestävän kehityksen verkkopalvelussa ja vastataan niistä tuleviin kysymyksiin. Kerrotaan tuloksista erilaisissa koulutustilaisuuksissa.

Tavoitteena on, että vuoden 2004 lopussa mukana olevilla kouluilla on toimiva yhteistyö paikallisyhteisön kanssa ja että toiminta on osa oppimista ja että tieto luoduista osallistumisratkaisuista on levinnyt Suomessa ja muissa Baltic 21E -ohjelman maissa.

3.4 Kehittämishankkeiden rahoitus vuonna 2003

Varataan koulujen Baltic 21E -ohjelman käynnistysuunnitelman mukaisille kehittämishankkeille taloudelliset resurssit ja henkilöresurssit. Rahoitusta tarvitaan koulujen yhteydenpitoon, tapaamisiin, tutkijan konsultaatioihin, koulutukseen, materiaalin tekoon ja arviointiin.

Vuonna 2003 ohjelman käynnistäminen vaatii 4 henkilötyökuukautta kansallisen koulusektorin koordinaattorin työajasta sekä 4 henkilötyökuukautta sihteerin työajasta.

Molemmat kehittämisprojektit tarvitsevat käynnistysvuonna 15 000 euroa eli kouluille tulee varata yhteensä 30 000 euroa. Ensimmäisenä vuonna molemmissa kehittämissankkeissa järjestetään kolme tapaamista, joissa tutkija toimii konsulttina. Järjestetään myös kaksipäiväinen koulutustilaisuus. Rahoitus kattaa matkakustannukset, tutkijan palkkion ja kouluttajien palkkiot.

Kehittämishankkeiden rahoitus tulee taata opetusministeriön ja Opetushallituksen tulossopimusten perusteella.

3.5 Jatkotoimet ja seuranta

Koulujen osalta toiminta käynnistyy luvussa 3.3 kuvatulla tavalla, mutta toiminnan edetessä toimintasuunnitelma tarkentuu. Kehittämishankkeisiin voi myöhemmin tulla mukaan uusia kouluja.

Kehittämistyöhön sitoutuneet pitävät kiinteästi yhteyttä toisiinsa ja muihin verkostoihin. Etsitään yhteistyömuotoja Suomen korkeakoulujen ja vapaan sivistystyön kehittämistoimintaan ja muiden Itämeren maiden hankkeisiin.

Raportoidaan vuosittain kehittämistyön etenemisestä Opetusministeriön Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa - työryhmälle, Baltic 21E -ohjelmaan osallistuvien maiden kansallisille koordinaattoreille ja Opetushallituksen johdolle. Valmistaudutaan valtakunnalliseen arviointiin toimintakauden lopulla. Yhdistetään arviointi Opetushallituksen kestävän kehityksen edistämishajelmassa esitettyyn arviointiin.

Baltic 21 E -ohjelmassa on määritelty kaikille yhteisiä indikaattoreita, joiden avulla ohjelman tuloksia seurataan. Suomen kehittämishankkeiden vaikuttavuuden seuraamiseen tarvitaan lisäksi omia indikaattoreita ja kriteereitä, joita kehitellään toimintakauden aikana. Hyödynnetään myös vuoden 1999 Opetushallituksen kestävän kehityksen teema-arvioinnissa käytettyjä indikaattoreita.

Opetushallituksen kestävän kehityksen verkkopalvelu ja Spektri-lehti ovat käytössä tiedotuksessa. Työn edetessä jokainen toimija vastaa ideoiden levityksestä omalla alueellaan. Baltic 21E -ohjelman yhteinen portaali ja yhteiset tilaisuudet ovat tärkeitä Itämeren maiden koulujen välisessä tiedotuksessa.

4 KORKEAKOULUT

4.1 Päämäärä korkea-asteen koulutukselle

Suomessa korkea-asteen koulutusta antavat yliopistot ja ammattikorkeakoulut. Suomi on sitoutunut Baltic 21E -ohjelmassa määriteltyyn koulutuksen yleistavoitteeseen ja korkea-asteen koulutuksen päämäärään tarkentavine lausumineen. Ne on määritelty seuraavasti:

Koulutuksen yleistavoite

Kaikkien yksilöiden tulee kyetä tukemaan kestävästä kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken väestön tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa.

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa tulee perustaa kokonaisvaltaiseen näkemykseen taloudellisesta ja sosiaalisesta sekä ympäristön huomioon ottavasta kehityksestä.

Korkea-asteen koulutuksen tavoite

Yksittäisen oppijan tulee omaksua tulevassa ammatissaan ja päätöksentekijänä tarvitsemansa tiedot, taidot ja pätevyys. Korkea-asteen koulutuksen tulee myös toimia aktiivisesti yhteistyössä muun yhteiskunnan kanssa paikallisella, alueellisella ja kansainvälisellä tasolla kestävästä kehityksestä koskevan tiedon ja toimintavalmiuksien lisäämiseksi tutkimuksen ja koulutuksen avulla.

Tämä edellyttää seuraavaa:

- *Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa sisältyy selvästi sää-döksiin tai muihin normeihin.*
- *Kouluttajilla on tarvittava osaaminen käsitellä oppiaineessaan myös kestävään kehitykseen liittyviä näkökohtia ja käyttää sopivia ope-tusmenetelmiä tai lähestymistapoja.*
- *Korkeakoulujen jokapäiväiset päätöksenteko- ja työskentelykäytän-nöt ovat demokraattisia ja kestävään kehityksen mukaisia.*
- *Kaikkien koulutusalojen perustutkinto-opetuksessa käsitellään kestä-vän kehityksen näkökohtia. Lisäksi perustutkinto- ja jatkotutkinto-opetuksessa on tarjolla kestävään kehitykseen suuntautuvia opinto-jaksoja ja täydennyskoulutuksessa voidaan täydentää kestävään ke-hitykseen liittyviä tietoja ja taitoja.*

4.2 Ammattikorkeakoulut

4.2.1 Ammattikorkeakoulujen kestävään kehityksen edistämisen lähtökohdat

4.2.1.1 Lainsäädäntö, ohjausjärjestelmä ja rahoitusmalli

Ammattikorkeakoulujen toiminta perustuu niitä koskevaan lainsäädäntöön. Sen mukaisesti ammattikorkeakoulut ovat kuntien, kuntayhtymien tai yksityisten osakeyhtiöi-

den ja säätiöiden ylläpitämiä. Ammattikorkeakoulujen toiminnassa korostuu opetuksen ohessa erityisesti alueellinen ja ammatillinen vaikuttavuus sekä elinkeinoelämän asiantuntemus.

Lainsäädännölliset perusteet takaavat ammattikorkeakouluille itsenäiset toimintaedellytykset koskien myös koulutuksen, tutkimuksen ja kehittämistoimien sisältöjä. Käytännössä tämä tapahtuu erilaisina tutkimus- ja kehittämishankkeina, joissa ammattikorkeakoulut ovat mukana pääsääntöisesti omilla toimialueillaan. Tutkimus- ja kehitystoiminta painottuu soveltavaan tutkimukseen ja se on myös sidoksissa opetukseen eli opiskelijoiden mukanaoloa projekteissa kannustetaan. Opetusministeriön kanssa vuosittain käytävissä tavoite- ja tulosneuvotteluissa voidaan vuorovaikutteisesti esittää ja perustella toimintoihin liittyviä kysymyksiä ja toteuttamismahdollisuuksia.

Tavoite- ja tulosneuvottelujen lähtökohtana ovat kolmivuotiset sopimukset, joiden perusteella on luotu raportointia varten AMKOTA -järjestelmä ylläpitämään kunkin ammattikorkeakoulun tilastollista ja koulutusalaakohtaista seuranta. Järjestelmä edistää myös ammattikorkeakoulujen keskinäistä vertailtavuutta ja kehitysprosessien toteutumista eri ammattikorkeakouluyksiköissä.

Ammattikorkeakoulujen Baltic 21E -ohjelman toteutusmahdollisuudet ovat jokaisen ammattikorkeakoulun omien toimenpiteiden varassa. Opetusministeriö voi antaa suosituksia ja tukea kehittämishankkeita niiden esitysten perusteella, joita ammattikorkeakoulut tekevät. Ammattikorkeakoulujen tavoitteiden, koulutusohjelmien ja alueellisten eroavuuksien takia kestävän kehityksen toteuttamisvaihtoehdot voivat olla keskenään hyvin erilaisia.

4.2.1.2 Haasteina korkea ammattitaito ja alueellisen kehityksen tukeminen

Ammattikorkeakoulujen kehittäminen on tapahtunut ripeästi. Kymmenen vuoden kuluessa on järjestelmä toteutettu monien osaavien toimijoiden yhteistyönä. Onnistuminen on edellyttänyt joustavuutta, vuorovaikutusta, avoimuutta uusille ideoille ja innostuneisuutta koulutusjärjestelmien arviointiin ja kehittämiseen.

Ammatillinen korkea-asteen koulutus tähtää entistä parempaan ammatilliseen asiantuntemukseen, joka vastaa elinkeinoelämän työvaatimuksia. Alueellinen ja monialainen koulutustarve niinikään nousee elinkeinoelämän tarpeista, alueellisista rakenteista ja määrällisestä kysynnästä.

Mahdollisuudet monipuoliseen erilaisten opetuspolkujen kehittämiseen ovat avoimet. Eri opetusosoiden keskinäinen koordinointi toteutuu ammattikorkeakoulun opetuksesta vastaavien tahojen suunnittelutyössä ja niiden toteuttamisohjelmien käytänteissä ja seurannassa. Kukin koulutusala ja -yksikkö voi suunnitella ja toteuttaa ideoitaan ja tuoda esiin hyviä käytänteitä myös verkostoitumisen ja vertailun kautta.

Myös erilaisissa kehittämis- ja selvitystoissa voidaan kiinnittää huomiota ja tukea yhteiskunnallisten tavoitteiden toteutumisesta korkea-asteen koulutuksen koko toimintasektorilla. Alueellisissa ja elinkeinoelämän kanssa tehtävässä yhteistyössä eri osapuolet voivat asettaa painotuksia tärkeiksi koetuille yhteisille tai erityisille tavoitteille.

Baltic 21E -ohjelman toteuttaminen edellyttää ammattikorkeakouluilta aiemman toimintaprofiilin suuntaamista entistä enemmän myös kestävän kehityksen haasteisiin.

4.2.2 Ohjelmataavoitteet ja toimenpiteet

Suomi on sitoutunut Kestävän kehityksen edistämisen / Baltic 21E -ohjelman käynnistämiseen kaikilla koulutussektoreilla. Ammattikorkeakoulujen tehtävänä on eri ammattialojen asiantuntijoiden, elinkeinoelämän ja alueellisten haasteiden huomioonottaminen tämän ohjelman toteuttamisessa.

Ammattikorkeakoulujen kannalta on oleellista, että niiden koko henkilöstö sitoutuu edistämään kestävästä kehitystä. Hallinto- ja opetushenkilöstön tietotasoa tulee vahvistaa alakohtaisesti ja opiskelijoiden asenteissa ja koulutuksessa kasvattaa ymmärrystä kestävästä kehityksen periaatteisiin. Opiskelijoiden tutkintosuoritteissa tulee ilmetä kestävästä kehityksen periaatteiden tuntemus, alakohtainen ammatillinen pätevyys ja asiantuntemus.

Nopeatempoinen suunnittelu- ja toteuttamistyö voi olla myös uhka perusteelliselle, arvioivalle ja päämäärätietoiselle toiminnalle.

4.2.2.1 Toimintaperiaatteet ja strategiat

Kunkin Itämerenalueen maan tulee hyväksyä toimintakehitys kestävästä kehityksen edistämiseksi koulujen ja korkea-asteen koulutuksessa (6.2.1.1).

Baltic 21E -ohjelman mukaisesti kukin ammattikorkeakoulu valmistelee läpäisyperiaatteella oman kestävästä kehityksen toimintaohjelmansa arvioiden jo toteutettuja käytänteitä sekä opetus-, tutkimus- ja kehitystoimintaan liittyviä toimia mahdollisten puutteiden ja esteiden korjaamiseksi.

Otetaan käyttöön ja kehitetään kouluille, korkeakouluille ja vapaaseen sivistystyöhön soveltuvia kestävästä kehityksen ohjaus- ja seurantajärjestelmiä (6.2.2.3).

Jokaisessa ammattikorkeakouluissa tulisi nimetä tätä varten vastuullinen asiantuntijaelin, joka laaja-alaisesti esittäisi kestävästä kehityksen edellyttämiä aloitteita ja uudistuksia sekä seuraisi niiden toteuttamista.

Baltic 21E -ohjelman toteutuksessa tulisi ensisijaisesti nojautua jo olemassa olevien toimintojen tarkasteluun ja arviointiin sekä niiden parantamis- ja kehittämistoimenpiteisiin ja vasta toissijaisesti käynnistää uusia toimintamuotoja ja rakenteellisia ratkaisuja.

4.2.2.2 Osaamisen kehittäminen

Koulutuksessa kannustetaan ja tuetaan erilaisia ja poikkitieteellisiä lähestymistapoja, tapoja sisällyttää kestävästä kehityksen näkökohtia eri aiheisiin, koulutuksen nivomista paikallisiin oloihin sekä hyvien käytäntöjen esimerkkien keräämistä ja levittämistä (6.2.5.3).

Ammattikorkeakoulut selkeyttävät opetussuunnitelmiaan kestävästä kehityksen tavoitteiden mukaisesti siten, että kukin koulutusala määrittelee tavoitteensa jäsentyneesti ammatillisten lähtökohtien mukaan.

Kestävä kehitys tulee ottaa soveltuvasti huomioon opetussuunnittelussa sekä tutkimus- ja kehittämishankkeissa. Ammattikorkeakoulut selkeyttävät myös kestävän kehityksen koulutukseen liittyvien hankkeiden, teemojen ja nimikkeiden käytänteitä. Eri koulutusalojen sisältöjen, opetusohjelmien, luentojen, seminaarien ja opinnäytetöiden nimikkeistöistä tulisi myös selkeästi ilmetä kestävän kehityksen teema-aiheet osana normaalia opetustoimintaa.

Eri opetusosioiden suhdetta kestävän kehityksen asiantuntemukseen tarkastellaan huolellisesti ja rakennetaan niistä mielekkäitä koulutusosioita siten, että suoritettujen opintojen yhteyttä kestävän kehityksen asiantuntemukseen täsmennetään ja että suoritukset ja arvioinnit ovat selkeästi todennettavissa myös työelämää ajatellen.

Työharjoittelun ja työelämää koskevien opinnäytetöiden yhteydet aihealueeseen huomioidaan.

Ammattikorkeakoulujen alueellista ja työelämälähtöistä toimintatapaa tulisi käyttää väylänä tiedon välittämisessä myös käytännön tasolle eli työelämään sekä työharjoittelun yhteydessä että myöhemmin siirryttäessä työelämään.

4.2.2.3 Täydennyskoulutuksen kehittäminen

Edistetään koulutushenkilöstön osaamista toteuttamalla myös toimia, jotka lisäävät viranomaisten, rehtorien/johtajaopettajien ja henkilökunnan tietoisuutta kestävästä kehityksestä (6.2.2.1).

Edistetään ammatissa oleville suunnattua täydennyskoulutusta, joka on kestävän kehityksen periaatteen mukaista (6.2.3.1).

Ammattikorkeakoulujen aikuiskoulutuksessa, täydennyskoulutuksessa ja opettajien koulutuksessa syvennetään kestävän kehityksen ammattiin liittyvien asioiden opetusta.

Ammattikorkeakouluilla on avainasema eri ammattialojen muunto- ja täydennyskoulutuksessa. Kunkin alan ammatillisen pätevyuden määrittelyihin tulee laatia kestävän kehityksen asiantuntemukseen viittaavat suoritevaatimukset ja huolehtia niiden sisällyttämisestä täydentäviin opintoihin.

Erityistä painoa tulisi asettaa ammatillisen opettajakoulutuksen vaatimuksiin. Ammatillisten opettajien kouluttamisesta vastuullisten tahojen tulisi kiinnittää erityistä huomiota siihen, että tulevat ammattikorkeakoulujen opettajat omaavat riittävän monipuoliset tiedot kestävästä kehityksestä.

Ammattikorkeakoulujen opettajien koulutukseen sisällytetään kestävän kehityksen opetussuunnittelun teoriaa ja käytänteitä eri opetusaloilta siten, että merkitys myös yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja opiskelijoiden asenteisiin tulee ymmärretyksi.

4.2.2.4 Opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen

Kannustetaan painetun ja sähköisen aineiston sekä media-aineiston tuottamista korkea-asteen kestävästä kehityksestä edistävää koulutusta varten sekä metodologisen, pedagogisen ja didaktisen aineiston tuottamista sen tueksi (6.2.4.2).

Perustetaan Internet-portaali, jonka avulla helpotetaan kestävästä kehitystä koskevien tietojen ja lähdetietojen saatavuutta sekä tuotetaan kouluttajille, oppijoille ja tutkijoille oppikirjoja, media-aineistoa ja muuta oppimateriaalia (6.2.4.3).

Aiemmat opetusaineistot analysoidaan kriittisesti kestävästä kehityksen näkökulmasta ja tarvittaessa täydennetään tämän aihealueen ajankohtaista opetus- ja oppimateriaalia.

Opetus- ja oppimateriaalin uudistamisessa otetaan huomioon ammattikorkeakoulujen kaikkien koulutusohjelmien, myös aikuiskoulutusohjelmien tarpeet. Opetusaineiston ajankohtaisuutta tarkastellaan erityisesti elinkeinoelämän edustajien kanssa yhteistoiminnassa.

Videoiden, kalvosarjojen, kirjojen ym. opetusaineiston tuottamisessa kehitetään kaikkien korkeakoulujen asiantuntijoiden yhteistoimintaa ja verkottumista. Virtuaaliammattikorkeakoulun kestävästä kehityksen koulutusohjelmaa myös kehitetään ja tuetaan.

4.2.2.5 Tutkimus- ja kehitystyö

Käynnistetään ja tuetaan kestävästä kehitystä edistävän koulutuksen sisältöjen ja menetelmien tutkimus- ja kehitystoimintaa sekä kannustetaan kestävästä kehitystä koskevia kysymyksiä tarkastelevan tutkimuksen tulosten levittämistä. Ensisijaisesti painotetaan tutkimusta, joka yhdistää kestävästä kehityksen eri ulottuvuudet ja huomioi myös paikalliset kysymykset (6.2.5.1).

Työelämän edustajat yhdessä opettajakunnan kanssa pyrkivät kiinnittämään huomiota alakohtaisesti kehittämis- ja tutkimusaiheisiin kestävästä kehityksen opetusohjelman realisoimiseksi.

Työelämälähtöisissä opetusjaksoissa, työharjoittelussa, työtehtävien analyysitehtävissä ja opinnäytetöissä kiinnitetään systemaattista huomiota kestävästä kehityksen periaatteisiin ja käytänteisiin siten, että opiskelija oppii ymmärtämään, havainnoimaan, raportoimaan ja etsimään hyviä käytänteitä oman työympäristön piiristä.

Opettaja- ja tutkimushenkilöstö edistää Baltic21E -ohjelman toteuttamista perehtymällä niin ikään omien aihealueidensa tutkimukselliseen tietoon ja tiedon sovelluksiin sekä edesauttaa näiden asioiden huomioon ottamista opetuksen kehittämisessä sen kaikilla tasoilla. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen yhteistyötä kestävästä kehityksen liittyvissä tutkimus- ja kehityshankkeissa lisätään.

4.2.2.6 Baltic 21E -ohjelman toimeenpano Itämeren alueen yhteistyönä

Tuetaan ja laajennetaan Itämeren alueella nykyisin toimivia kestävästä kehityksen koulutusverkostoja etenkin yhteisten resurssien käytössä, milloin mahdollista (6.2.4.4).

Ammattikorkeakoulujen Itämeren alueen korkeakoulujen ja elinkeinoelämän yhteistyöhön luodaan uusia mahdollisuuksia varsinkin aluekehityksen näkökulmasta.

Erityispaino tulisi kohdistaa kestävästä kehityksen koulutuksen suunnitteluun alueellisesti aktiviteetteina. Useiden ammattikorkeakoulujen ohjelmissa on jo vireää yhteis-

toiminnallisuutta Itämeren maiden kanssa aluekehityksen tavoitteiden mukaisesti mutta ei välttämättä kestäväen kehityksen periaatteita huomioiden.

Itämeren alueen keskinäistä opetuksen ja tutkimuksen yhteistyötä tulisi lisätä koko korkea-asteen koulutuksen toimintakentässä. Suunnittelu- ja koordinoitaitoimintaa varten tulisi perustaa Itämeren alueen kestäväen kehityksen edistämisen asiantuntija-verkosto ja luoda sille toimintaedellytykset keskinäiseen vuorovaikutukseen ja tiedon levittämiseen.

4.2.3 Opetusministeriön toimenpiteet

Opetusministeriö on aktiivinen toimija Baltic 21E -ohjelman toteuttamista edistävällä foorumilla. Opetusministeriön osoittaman rahoituksen turvin ammattikorkeakoulut toteuttavat toimissaan niitä periaatteita, joista tavoite- ja tulosneuvotteluissa yhdessä sovitaan myös kestäväen kehityksen edistämiseksi. Ammattikorkeakoulut vastaavat tältä osin muun muassa ammatillisten asiantuntijoiden koulutuksesta sekä alueellisesta kehittämisen- ja tutkimustoiminnasta. Opetusministeriö seuraa ammattikorkeakoulujen toimia ja päätöspäruusteita, joiden taustalla on ammattikorkeakoulujen oma hallinto ja siinä myös elinkeinoelämän edustuksellisuus ja asiantuntemus.

Opetusministeriö kannustaa ammattikorkeakouluja myös uusiin aloitteisiin ja yhteistoiminnallisesti ammattikorkeakoulujen kanssa Baltic 21E -ohjelman monipuoliseen toteuttamiseen. Opetusministeriö voi myös taloudellisesti tukea sellaisia hyviä esimerkkejä ja käytänteitä, jotka edistävät tämän ohjelman kehittämistä ammattikorkeakoulujen piirissä ja antaa tätä varten ohjeet tulevissa sopimusneuvotteluissa.

4.2.4 Tiedotustoiminta

Ammattikorkeakoulut ovat viime vuosien aikana kehittäneet paitsi keskinäistä tiedotustoimintaansa niin myös tiedottamista elinkeinoelämän, asiantuntijoiden ja opiskelijoiden tarpeita ajatellen. Hyvät valmiudet asianmukaiseen tiedottamiseen myös Baltic 21E -ohjelmasta ja sen mahdollisuuksista ovat jo käytettävissä sekä kaikkien ammattikorkeakoulujen omissa tiedotuskanavissa että myös niiden yhteisissä toimintafoorumeissa.

Tiedottaminen kestäväen kehityksen edistämistä tukevista aktiviteeteista ammattikorkeakoulujen kesken sekä niiden sisällä toteutunee ilman erityistoimenpiteitä. Koordinaatio- ja kehittämisvastuu organisoitunee ammattikorkeakoulujen verkottumisen avulla.

4.2.5 Jatkoimenpiteet ja seuranta

Luokiteltujen AMKOTA -tietojen lisäksi opetusministeriö saa vuosittain kultakin ammattikorkeakoululta tulosanalyysin sekä tiedot hankkeiden ja projektien edistymisestä ja mahdollisista tulevista suunnitelmista, joiden päruusteella vuosittaisesta hankerahoituksesta sovitaan. Kunkin ammattikorkeakoulun tulee näin ollen tietoisesti toteuttaa ja edistää kestävään kehitykseen tähtäävää toimintaansa jo olemassa olevia ohjausjärjestelmiä hyödyntäen ja painotuksiaan suunnaten.

Opetusministeriö voi siis antaa suosituksia ammattikorkeakoulujen toimintaan sekä pyytää selvityksiä kestäväen kehityksen toteutustavoista eri koulutusaloilla ja koulutusyksiköissä. Opetusministeriö seuraa jo nykyisten järjestelmien avulla erilaisia am-

mattikorkeakoulujen kehittymistä kuvaavia tunnuslukuja sekä saa raportteja ammattikorkeakoulujen muustakin toiminnasta. Mahdollisuudet ovat hyvät myös kestävä kehityksen periaatteita toteuttavien tavoitteiden seurannalle edellyttäen, että ammattikorkeakoulut itse tuovat esiin toimintatavoitteensa ja seurantatietonsa.

Ammattikorkeakoulujen eri koulutusalojen opetussuunnitelmia ja niihin liittyviä toimia tulee lisäksi arvioida kestävä kehityksen tarpeiden ja toteutusten suhteen. Seuranta voidaan suorittaa sekä laadullisten että määrällisten tulostavoitteiden mukaisesti ja korkeakoulujen arviointineuvoston arviointia hyödyntäen voidaan edistää kestävä kehityksen koulutusta sekä tutkimuksen kehittymistä.

4.3 Yliopistot

4.3.1 Yliopistosektorin kestävä kehityksen edistämisen lähtökohdat

4.3.1.1 Lainsäädäntö, ohjausjärjestelmä ja rahoitusmalli

Suomen perustuslain (16§) ja yliopistolain perusteella yliopistoilla on itsehallinto, joka koskee myös koulutuksen sisältöä. Valtioneuvosto hyväksyy joka neljäs vuosi suunnitelman korkeakoululaitoksen kehittämisestä hyväksymisvuotta ja seuraavaa viittä kalenterivuotta varten.

Joka kolmas vuosi opetusministeriö solmii jokaisen yliopiston kanssa kolmevuotisen tulossopimuksen. Tulossopimuksia koskevat neuvottelut käydään vuosittain. Neuvotteluissa käsitellään muun muassa yliopistojen toimintaa keskeisillä koulutuspolitiikan alueilla, joista yliopistoja on pyydetty raportoimaan ennen tulosneuvottelua.

Pääosa opetusministeriön yliopistoille kohdentamasta määrärahasta jaetaan laskennallisen mallin mukaan, jonka päätekijöitä ovat maisteri- ja tohtoritutkintojen määrät. Tämän perusrahoituksen tarkoitus on kattaa opetuksesta ja tutkimuksen perusvalmiuksien ylläpidosta aiheutuvat menot. Yliopistojen sisällä tapahtuva määrärahojen kohdentaminen tapahtuu yliopistojen omien sääntöjen mukaisesti. Yliopistoissa harjoitettavan tutkimuksen suuntaamiseen vaikuttavat myös Suomen Akatemian, Tekesin, säätiöiden, Euroopan Unionin ja muiden tutkimuksen rahoittajien ohjelmat ja rahoituspäätökset. Vuonna 2001 ulkopuolisen rahoituksen osuus yliopistojen kokonaisrahoituksesta oli keskimäärin 36 prosenttia.

Opetusministeriön ja yliopistojen tulosneuvotteluissa päätetään myös niistä hankkeista, joille opetusministeriö myöntää hankerahoitusta. Sitä myönnetään yliopistojen strategiin kehittämishankkeisiin sekä valtakunnallisen koulutus- ja tutkimuspolitiikan kannalta merkittäviin hankkeisiin.

4.3.1.2 Baltic 21E -ohjelman valmistelussa tehdyt havainnot

Koulutuksen yhteiskunnallisen ohjauksen erilaiset mekanismit ovat ehkä merkittävin ero Itämeren alueen valtioissa mahdollisia tulevia yhteistyöhankkeita ajatellen. Yliopistokoulutuksen osalta Suomessa on pisimmälle viety itsehallinto. Suomessa voidaan myös katsoa olevan jo valmiina kestävä kehityksen opetuksen ja tutkimuksen edistämiseen tarvittavat rahoitusjärjestelmät.

Valtaosassa Suomen yliopistoja on jonkin asteisesti otettu käyttöön ympäristöhallintajärjestelmät, jotka kohdistuvat muun muassa energian kulutukseen ja jätehuoltoon sekä hankintoihin.

Monilta osin kestävän kehityksen opetusta koskevat havainnot olivat samansuuntaisia lähes kaikissa Itämeren valtioissa. Seuraavassa on esitetty lyhyesti Suomen yliopistokoulutukseen liittyvät keskeisimmät havainnot.

Suomen yliopistojen vahvuutena voidaan pitää sitä, että ympäristönsuojelun (kestävän kehityksen ekologisen ulottuvuuden painotus) opetusta on jo saatavilla kaikissa yliopistoissa. Lähes puolet opiskelijoista osallistuu jonkinasteisesti kestävän kehityksen opiskeluun. Yliopistoissa ympäristönsuojelun opetukseen osallistuminen on pääasiassa vapaaehtoista ja siksi osallistumislaajuus kertoo positiivisista asenteista ympäristönsuojelua kohtaan. Ympäristönäkökulman laajentamiseksi usean ulottuvuuden kestävän kehityksen opetukseen on hyvä perusta.

Suomessa ympäristönsuojelun asiantuntijoiksi erikoistava yliopistokoulutus voidaan arvioida laajaksi ja monipuolisesti suuntautuvaksi, vaikka aktiviteetit ja taloudellisten voimavarojen käyttö sekä opetuksessa että tutkimuksessa sijoittuvat kuitenkin noin 80%:sti luonnontieteiden ja tekniikan alueille. Yhteiskuntatieteellisen ympäristöntutkimuksen ja -koulutuksen asema on heikko. Yhteistyö luonnontieteiden ja tekniikan sekä yhteiskuntatieteellisten alojen välillä on riittämätöntä.

Ympäristösuuntautunutta kestävän kehityksen tutkimusta Suomessa on paljon. Tästä osoituksena ovat esimerkiksi Suomen Akatemian ja Tekesin lukuisat tutkimusohjelmat. Suomen yliopistot toimivat hyvin kansainvälisesti ja verkottunutta yhteistyötä myös Itämeren alueella on melko paljon.

Kaikkia Itämeren valtioita ja kaikkia koulutussektoreita koskien havaittiin puutteeksi, että kestävän kehityksen käsitteellinen ymmärtäminen eri ulottuvuuksineen on puutteellista opettajien ja tutkijoidenkin keskuudessa. Siksi Baltic 21E – ohjelmassa suositellaan, että opetushenkilöstön perehtymistä kestävän kehityksen kysymyksiin dilemmeineen tulisi voimakkaasti tukea ja luoda kannustimia ja motivoida heitä syventymään niihin.

Baltic 21E –ohjelmassa yliopistojen osalta esitetään kestävän kehityksen opetuksen lisäämistä läpäisyperiaatteella ja kohdistamaan huomio erityisesti myös yhteiskuntatieteisiin, taloustieteisiin ja humanististen tieteisiin.

Lasten ja nuorten on koulujen ympäristöopetuksen ansiosta todettu tunnistavan hyvin erilaisia ympäristöön kohdistuvia haittoja. Sen sijaan näitä haittoja synnyttävien syiden tunnistaminen on paljon vähäisempää. Siksi kestävän kehityksen opetuksen kehittämiselle ja opettajankoulutukselle edellä mainittu havainto on selkeä lähtökohta.

Kestävän kehityksen tutkimusta esitetään suunnattavaksi voimakkaasti myös yhteiskunnan demokratiaa ja kestävyyttä tarkasteleviin kysymyksiin; toisin sanoen kestävän kehityksen päämäärät ja kriteerit tulisi kytkeä läpäisevästi myös yhteiskunnalliseen ja humanistiseen tutkimukseen.

4.3.2 Ohjelmatavoitteet ja toimenpiteet

Toimeenpanoprosessin tulee kohdentua ensisijaisesti Baltic 21E -ohjelmassa todettuihin kestävän kehityksen koulutuksen puutteisiin ja esteisiin (*gaps*) sekä toiminta- ja teema-alueille (*areas*), joita muut toimijat eivät vielä toiminnassaan kata (Opetusministerien Baltic 21E kommunikointi 2002, liite 1).

Seuraavissa alaluvuissa esitetään virikkeellisiä esimerkkejä yliopistoille näkökulmiksi, teemoiksi ja toimintamuodoiksi tukemaan oman kestävän kehityksen opetuksen, tutkimuksen ja muun toiminnan strategian valmistelua. Kursivoidulla kirjoitetut ohjelmatavoitteet ovat suoria lainauksia Baltic 21E -ohjelmasta.

4.3.2.1 Toimintaperiaatteet ja strategiat

Kunkin Itämerenalueen maan tulee hyväksyä toimintakehys kestävän kehityksen edistämiseksi koulujen ja korkea-asteen koulutuksessa (6.2.1.1).

Kukin yliopisto valmistelee oman kestävän kehityksen toimintaohjelmansa. Opetusministeriön ohjaus kytketään tulosohtausjärjestelmään. Toimintaohjelman tulee kattaa opetus- ja tutkimustoiminta sekä myös yliopistoyhteisöön liittyvä muu toiminta. Eri-tyinen huomio pyydetään kiinnittämään läpäisyperiaatteella toteutettavaan opetukseen, eri alojen väliseen yhteistyöhön ja siihen, että kaikki perus- ja jatko-opiskelijat perehtyvät kestävän kehityksen kysymyksiin perinteistä ympäristönsuojelua laajempaa yhteiskunnallisena asiana.

Otetaan käyttöön ja kehitetään kouluille, korkeakouluille ja vapaaseen sivistystyöhön soveltuvia kestävän kehityksen ohjaus- ja seurantajärjestelmiä (6.2.2.3).

Yliopistojen toivotaan soveltavan kestävän kehityksen edistämiseen systemaattisia järjestelmiä, joiden käyttöön esimerkiksi ISO 14001-standardi antaa hyvän tuen. Suomen Baltic 21E -työryhmä ei kuitenkaan pidä välttämättömänä edellä mainittujen hallintajärjestelmien virallista sertifiointia.

4.3.2.2 Osaamisen kehittäminen

Koulutuksessa kannustetaan ja tuetaan erilaisia ja poikkitieteellisiä lähestymistapoja, tapoja sisällyttää kestävän kehityksen näkökohtia eri aineisiin, koulutuksen nivomista paikallisiin oloihin sekä hyvien käytäntöjen esimerkkien keräämistä ja levittämistä (6.2.5.3).

Yliopistokoulutuksen odotetaan antavan opiskelijoilleen korkeatasoisen yleissivistyksen ja parhaimmat tiedot ja taidot tulla jonkin valitsemansa erikoistumisalan asiantuntijaksi. Yliopistosta valmistuneen asiantuntijan katsotaan omaavan valmiuksia, joilla hän myös omaehtoisesti kykenee uusien tietojen ja taitojen omaksumiseen. Omaehtoinen henkilökohtaisten valmiuksien kehittäminen tarvitsee valmiuksia sekä deduktiiviseen että induktiiviseen tietojen hallintaan. Kestävän kehityksen osaamisen kehittämisessä tarvitaan jokin määrä yleisopintoja ja lisäksi muiden teemojen opintoihin läpäisyperiaatteella sisällytettyä opetusta. Kukin yliopisto määrittelee tällaisten opintojen sisällöt ja laajuudet.

Kestävän kehityksen edistämiseen tähtäävässä yliopistokoulutuksen suunnittelussa on tärkeitä tunnistaa erikseen toisaalta kestävän kehityksen substanssiin välittömästi liittyvien tietojen ja taitojen lisääminen sekä toisaalta opetus, joka yleisemmin luo perus-

tan erityisesti läpäisyperiaatteella kestäville ja yliopistotutkinnon statusta vastaaville toimintamalleille. Jälkimmäinen näkökulma on tieteellisen toiminnan voimakkaan erikoistumisen ja myös yliopistokoulutukseen laajenevasti tulleiden ammattitutkintojen vuoksi jäänyt vähäisempään asemaan.

Seuraavassa on esimerkkejä yliopistojen eri erikoistumisaloille (ei käsitelty kattavasti) sijoittuvista aihepiireistä, jotka kuvaavat erityisesti läpäisyperiaatteen mukaisia näkökulmia kestäväan kehitykseen.

Informaatio- ja viestintätieteet

- tiedon tasa-arvoisen saatavuuden edistäminen
- tieto ja kestävä kehitys
- tiedeviestintä ja kansalaisten osallistumismahdollisuudet

Luonnontieteet

- ympäristön ilmiöt ja prosessit fysiikan, geologian, geofysiikan, kemian ja biologian menetelmien ja teorioiden valossa
- biodiversiteetin ekologinen ja yhteiskunnallinen merkitys
- luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden vuorovaikutus ympäristön tilan parantamisessa

Lääketiede ja terveydenhoito

- terveys kaikkien ihmisten perusoikeutena
- fyysisen ja henkisen ympäristön terveysvaikutukset

Maa- ja metsätalous, eläinlääketiede

- kestäväan alkutuotannon kriteerit ja toimintamallit
- ekotehokas elintarviketurvallisuus
- kestäväan elintarvikehuollon toimintamalleja kehitysmaille

Tekniikan ala

- ekotehokkuus ja riskienhallinta teollisuustuotannossa
- ympäristö ja terveys
- teknologisten prosessien ja tuotteiden yhteiskunnalliset vaikutukset
- menetelmien kehittäminen, joilla voidaan arvioida teknologisten innovaatioiden hyvyttä kestäväan kehityksen kannalta
- kestäväan teollisuustuotannon malleja kehitysmaille

Yhteiskuntatieteet sekä talous- ja hallintotieteet

- arvojen ja intressien läpinäkyvyys päätöksenteossa
- demokratian ja kestäväyden arviointimenetelmät ja arviointiviitekehityksen merkitys
- yritysten yhteiskunnallinen vastuu
- demokraattisten instituutioiden kehittäminen ylikansallisen talouden yhteiskunnalliseen ohjaukseen
- yhteistyö luonnontieteiden ja tekniikan kanssa kestäväan kehityksen edistämisessä

Oikeustiede

- kansallisen ja kansainvälisen lainsäädännön merkitys kestäväan kehityksen edistämisessä

Humanistiset tieteet

- kestävän kehityksen malleja historian valossa
- uskomusten asema yksilöiden ja yhteisöjen turvallisuushakuisten arvojen ja intressien selittäjinä
- kieli ajatuksen ilmaisijana ja kulttuurien välisen kommunikaation ongelmat

Taidealat

- taiteen yhteiskunnallinen merkitys
- taiteen keinot edistää kulttuurien sisäistä ja kulttuurien välistä
- vuoropuhelua
- taiteen mahdollisuudet yksilöiden ja yhteisöjen arjen herkkien kysymysten käsitteilyyn

Teologia

- uskontojen välisen vuoropuhelun edistäminen

Opettajankoulutus

- perustiedot ja oman teema-alueen erityistiedot kestävästä kehityksestä
- koulun mahdollisuudet lisätä tietoisuutta yhteiskunnallisista instituutioista ja harjoitella niihin osallistumista

Tutkijankoulutus

- Minkälaisia kestävän kehityksen edistämistä tukevia moni- ja poikkitieteellisiä
- metodisia ja sisällöllisiä valmiuksia nykyajan tutkijat tarvitsevat a) yleisesti ja b) omaan erikoistumisalaansa liittyen?
- Miten oman erikoistumisalan tutkimustuloksia voitaisiin arvioida myös kestävän kehityksen näkökulmasta?

Edistetään yhteistyötä – erityisesti kansainvälistä yhteistyötä - opetussuunnitelmien, koulutusohjelmien ja kurssien kehittämiseksi kaikilla koulutusasteilla (6.2.1.3).

Suomen yliopistokoulutuksessa luonteva yliopistojen välinen yhteistyö yllä mainitun tavoitteen osalta voisi kohdistua lähinnä opintojaksojen sisältöjen kehittämiseen. Yliopistojen sisällä yhteistyö voisi kohdistua koulutusohjelmien sisältöihin ja toteutua eri hallintoelimissä, joihin osallistuvat myös opiskelijoiden edustajat.

Kestävän kehityksen koulutuksen edistämiseksi ehdotetaan toteutettavaksi vuonna 2003 esimerkiksi seuraavia aktiviteetteja:

- Yliopistot yhdessä järjestävät työseminaarin, jossa kestävän kehityksen kysymyksiin erikoistuneet opettajat tarkastelevat ja kehittävät erillisinä opetettavien kestävän kehityksen perus- ja syventävien opintojaksojen sisältöjä.
- Yliopistot yhdessä järjestävät työseminaareja, joissa tarkastellaan ja kehitetään tiede-/koulutusaloittain kestävän kehityksen opetusta ja opiskelua läpäisyperiaatteella perusopinnoissa ja tutkijakoulutuksessa.
- Suomen ylioppilaskuntien liitto – SYL aktivoi ja koordinoi ylioppilaskunnittain toteutettavia kestävän kehityksen opiskelun teemaseminaareja, jotka voisivat kohdentua erityisesti ylioppilaskuntien ja yliopistojen hallintoelimissä toimiviin opiskelijoihin.

4.3.2.3 Täydennyskoulutuksen kehittäminen

Edistetään ammatissa oleville suunnattua täydennyskoulutusta, joka on kestävä kehityksen periaatteen mukaista (6.2.3.1).

Kehitetään strategioita välittää kestäväan kehitykseen liittyviä tietoja ja taitoja kaikille yhteiskunnan osa-alueille, erityisesti suunnitteluun ja hallintoon (6.2.3.2).

Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen täydennyskoulutusyksiköille ehdotetaan järjestettäväksi vuoden 2003 aikana yhteinen teemaseminaari kestäväan kehityksen huomiointiseksi koulutuksen suunnittelussa. Tärkeitä kohderyhmiä ovat opettajat sekä tiedetoimittajat.

4.3.2.4 Opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen

Kannustetaan painetun ja sähköisen aineiston sekä media-aineiston tuottamista korkea-asteen kestäväan kehitystä edistävää koulutusta varten sekä metodologisen, pedagogisen ja didaktisen aineiston tuottamista sen tueksi (6.2.4.2).

Tärkeintä olisi erityisesti sisältöjen kehittäminen, kuten Baltic 21E -havainnot kestäväan kehityksen konseptin hahmottamisesta osoittavat. Kannustetaan yliopistojen opettajia yhteistyöhön ja hyödyntämään virtuaaliyliopisto- ja muita hankkeita yhteistyön ja rahoituksen toteutuksessa.

Edistetään eri maiden tiedotusvälineiden mahdollisuuksia tiedottaa ja keskustella kestäväan kehitystä koskevista kysymyksistä suuren yleisön tavoittamiseksi (6.2.4.5).

Suomessa päivälehdistö, useat erityisalojen lehdet, tv-yliopisto ja mtv-akatemia, ympäristöuutiset ja kuluttajaohjelmat sekä muutkin tiedotusvälineet julkaisevat kestäväan kehitykseen liittyviä artikkeleita ja ohjelmia. Selvitetään myöhemmin tarve lisätä ja kehittää median hyödyntämistä yliopistojen foorumina.

4.3.2.5 Tutkimus- ja kehitystyö

Käynnistetään ja tuetaan kestäväan kehitystä edistävän koulutuksen sisältöjen ja menetelmien tutkimus- ja kehitystoimintaa sekä kannustetaan kestäväan kehitystä koskevia kysymyksiä tarkastelevan tutkimuksen tulosten levittämistä. Ensisijaisesti painotetaan tutkimusta, joka yhdistää kestäväan kehityksen eri ulottuvuudet ja huomioi myös paikalliset kysymykset (6.2.5.1).

Suomessa on useita tutkimuksen rahoittajia kuten muun muassa Suomen Akatemia, säätiöt ja julkishallinnon yksiköt, jotka voivat rahoittaa yllä olevan ohjelmavoitteen mukaista tutkimusta. Erityisen tärkeää on yhteistyö yliopistojen ja valtion eri alojen tutkimuslaitosten kesken tutkimuslaitosten tuottaman tiedon hyödyntämiseksi korkeakoulutuksessa.

Seuraavassa on esimerkki-informaatiota Suomen Akatemian tutkimusohjelmasta Life As Learning (LEARN), jonka tavoitteena on:

- rohkaista uudenlaista tutkimuskulttuuria ja tutkimuskumppanuuksia, poikkitieteellisiä, kansainvälisiä ja erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden välisiä tutkimushankkeita.
- löytää tapoja elinikäisen ja elämänlaajuisen oppimisen haasteiden hallitsemiseen uudenlaisen syrjäytymisen estämiseksi.
- luoda laadukasta tieteidenvälistä perustaa oppimisen ja opetuksen tutkimukselle erilaisissa opiskelun ja työelämän yhteyksissä.
- ennustaa tulevaisuuden oppimisen tarpeita yhteisön, kulttuurin ja yksilön näkökulmasta.

Ohjauksellisena tavoitteena on saada tutkimusohjelman hankkeet kiinteään yhteistyöhön ja edesauttaa tutkijoiden verkostoitumista sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Tutkimustiedon välittämistä käyttäjille pidetään tärkeänä ohjelman vaikuttavuuden lisäämiseksi.

LEARN-ohjelman tavoitteissa korostuvat erityisesti monitieteinen ja kansainvälinen yhteistyö. Kansainvälisiä yhteistyösopuolia ovat muun muassa vastaavat ohjelmat Britanniassa, Norjassa ja Kanadassa. Neuvotteluja käydään myös Hollannin, Ranskan ja Saksan kanssa.

Baltic 21E-ohjelmassa on painotettu erityisesti opettajankoulutusta ja erityisesti tuodaan esille opetusmetodien tutkimuksen lisäksi myös opetussisältöjen tutkimus kestävä kehityksen mukaisen ajattelun edistämiseksi (sustainability thinking).

Esimerkkinä eri koulutusalojen välistä vuoropuhelua edistävästä tutkimuksesta voidaan mainita Suomen Akatemian vuonna 2000 järjestämä suunnattu haku teemasta "Luonnon ja kulttuurin tilat". Keskeisinä tutkimushaasteina mainitaan ympäristöpoliittisten vaikutuskeinojen kehittäminen ja niiden tuloksellisuuden arvioiminen. Käytännön sovellutuksiin tähtäävien tutkimustehtävien taustalla on kysymyksiä, jotka liittyvät ympäristöongelmien määrittelyyn, ympäristöpoliittisen ajattelun kehitykseen sekä ympäristöllisten ja tilallisten vaikutusten arviointiin. Suomen Akatemia pitää tärkeänä luonnontieteellisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen yhteyksien vahvistamista humanistiseen kulttuuritutkimukseen ja käyttäytymistieteelliseen tutkimukseen. Monitieteisyyttä edistetään muun muassa siten, että eri alojen tutkijoiden toivotaan työskentelevän koko tutkimusprosessin ajan samoissa tutkimusryhmissä.

4.3.2.6 Baltic 21 E -ohjelman toimeenpano Itämeren alueen valtioiden yhteistyönä

Edistetään yhteistyötä - ja erityisesti kansainvälistä yhteistyötä - opetussuunnitelmien, koulutusohjelmien ja kurssien kehittämiseksi kaikilla koulutusasteilla (6.2.1.3).

Tuetaan ja laajennetaan Itämeren alueella nykyisin toimivia kestävän kehityksen koulutusverkostoja etenkin yhteisten resurssien käytössä, milloin mahdollista (6.2.4.4).

Tuetaan Itämeren alueen kouluttajien, tutkijoiden ja muiden alan ammattilaisten yhteistyötä kestävä kehitystä koskevan tiedon ja koulutusvalmiuksien lisäämiseksi (6.2.2.2).

Kannustetaan kansainvälistä yhteistyötä kestävästä kehityksestä edistävän koulutuksen tutkimuksessa ja kehityksessä sekä tuetaan kaikkien tasojen verkostoja kokemusten jakamista ja yhteistoimintaa varten. (6.2.5.2).

Itämeren alueen uuden yhteistyön kehittäminen ei välttämättä ole yliopistojen kannalta ensisijaisin asia, koska aktiviteettia on jo muun muassa Baltic University – verkoston, tutkimusohjelmien ja monien hankkeiden kautta. Tiedotetaan tällaisista verkostoista ja tutkimusohjelmista aktiivisesti yliopistoille ja kannustetaan yliopistoja liittymään osaksi näitä verkostoja.

Tuoreimpana tutkimusohjelmaesimerkkinä on Suomen Akatemian käynnistämä Itämeri-tutkimusohjelma (BIREME). Sen tavoitteena on syventää tietämystä, jota tarvitaan Itämeren ympäristöongelmien ratkaisemiseen. Ohjelmassa kiinnitetään erityisesti huomiota rehevöitymisen ja haitallisten aineiden ympäristövaikutusten torjumisen sekä biodiversiteetin ylläpitämisen ja luonnonvarojen kestävästä käytöstä edellyttämiin tietotarpeisiin. Ohjelman tavoitteena on tarkastella Itämeren ekosysteemiä ja sen valuma-aluetta vuorovaikutteisena kokonaisuutena. Erityisesti kiinnitetään huomiota ihmisen toiminnan vaikutuksen ja luonnon omien prosessien väliseen suhteeseen sekä valuma-alueen sosio-ekonomisen kehityksen vaikutuksiin Itämeressä.

Tutkimusohjelma pyrkii edistämään moni- ja poikkitieteistä tutkimusta, mallien ja analyysimenetelmien kehittämistä, tapahtuneiden muutosten analyysiä, olemassa olevien tutkimusaineistojen hyväksikäyttöä, tutkimusresurssien synergistä käyttöä, Itämeritutkijoiden tutkijaurakehitystä sekä kansainvälistä verkostoitumista ja yhteistyötä. Suomen Akatemia pyrkii luomaan yhteistyösopimuksia kansainvälisten ja Itämeren maiden kansallisten rahoittajatahojen kanssa.

Edistetään kansainvälistä yhteistyötä kestävyteen liittyvien ammatillisten tietojen ja taitojen kehittämiseksi ja tukemiseksi koko alueella (6.2.3.3).

Baltian maista, Venäjältä ja Puolasta puuttuu vastaava kaupallinen ja julkinen täydennyskoulutusjärjestelmä kuin Suomessa on. Yliopistojen täydennyskoulutusyksiköt voisivat kehittää yhdessä yhden tai useamman Itämeren alueen yliopiston kanssa yllä mainittuihin maihin kohdistuvan projektin, jonka potentiaalisia rahoituslähteitä olisivat esimerkiksi Pohjoismaiden ministerineuvosto ja EU.

4.3.3 Opetusministeriön toimenpiteet

Vuoden 2001 tulosneuvottelujen varten yliopistoja pyydettiin raportoimaan toimenpiteistä kestävästä kehityksestä periaatteen toteuttamiseksi opetuksessa ja tutkimuksessa sekä yliopistojen muussa toiminnassa.

Kauden 2004-2006 tulossopimusten valmistelua varten yliopistoja on pyydetty sisällyttämään toiminta- ja taloussuunnitelmiinsa 2003-2006 yliopiston kestävästä kehityksestä toimintasuunnitelma, jossa esitetään yliopistojen tavoitteet ja toimenpiteet kestävästä kehityksestä edistämiseksi; toimintasuunnitelmassa tulee ottaa huomioon Baltic 21E -ohjelman tavoitteet ja toimintaohjelma.

Saatuun yliopistojen esitykset kestävästä kehityksestä toimintaohjelmiksi opetusministeriö arvioi tilanteen ja tarvittavat mahdolliset lisätoimet, muun muassa sen onko

tarvetta kestävän kehityksen pilottihankkeen perustamiselle mahdollisesti yhdessä ammattikorkeakoulusektorin kanssa.

Ottaen huomioon jo toteutuneen erikoistavan ympäristöalan koulutuksen ja sen, että yliopistoissa kestävän kehityksen koulutuksen kehittämistoimien tulisi kohdentua läpäisyperiaatteen toteuttamiseen, ei ole nähtävissä mitään merkittävää lisärahoituksen ohjaustarvetta yliopistoille puheena olevassa asiassa. Yliopistot voivat normaalia hanke-rahoidusmenettelyä noudattaen hakea rahoitusta myös Baltic 21E-hankkeille. Rahoituksen saaminen edellyttää, että yliopistot priorisoivat sisäisessä päätöksenteossaan ja tulosneuvotteluissaan tällaisen hanke-esityksen tärkeysjärjestystä.

4.3.4 Jatkotoimet ja seuranta

Suomen Baltic 21E –työryhmä ehdottaa, että kestävän kehityksen edistäminen Baltic 21E –ohjelman mukaisesti sisällytetään opetusministeriön ja yliopistojen tulossopimusten tavoitteisiin kaudelle 2004-2006. Ehdotusta perustellaan sillä, että Suomi on sitoutunut Baltic 21E –ohjelman edellyttämän toimintasuunnitelman toteuttamiseen.

Koulutusalan varsinaisten kestävän kehityksen indikaattorien kehittämistyö tapahtuu pienellä viiveellä ja ainakin osaksi kaikkia Itämeren alueen valtioita koskevana yhteisenä asiana.

Vuonna 2004 järjestetään valtakunnallinen kestävän kehityksen yliopistokoulutuksen konferenssi, jossa tarkastellaan opetuksen järjestämisen ja sisältöjen kysymyksiä.

5 VAPAA SIVISTYSTYÖ

Tässä ohjelmassa vapaalla sivistystyöllä tarkoitetaan vapaasta sivistystyötä annetun lain 632/1998 määrittelemää toimintaa. Lain mukaan vapaan sivistystyön tarkoituksena on elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta tukea yksilöiden persoonallisuuden kehittymistä ja kykyä toimia yhteisöissä sekä edistää kansanvaltaisuuden, tasa-arvon ja moniarvoisuuden toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa. Vapaan sivistystyön oppilaitoksia ovat kansanopistot, kansalaisopistot, opintokeskukset, kesäyliopistot sekä liikunnan koulutuskeskukset.

5.1. Kestävän kehityksen edistämisen lähtökohdat vapaassa sivistystyössä

5.1.1 Lainsäädäntö, ohjausjärjestelmä ja rahoitusmalli

Vapaan sivistystyön keskeisiin periaatteisiin kuuluu koulutuksen tavoitteiden ja toimintatapojen autonominen määrittely. Toiminnasta päättävät oppilaitokset itse, eikä tavoitteita ja sisältöjä aseteta oppilaitosten ulko- tai yläpuolelta. Opiskelijoiden osallistuminen koulutukseen on vapaaehtoista. Omaehtoista opiskelua harjoitti vuonna 2000 18-64 -vuotiaasta aikuisväestöstä lähes viidennes eli noin 550.000.

Vapaan sivistystyön oppilaitosten taustayhteisöjä ovat tavallisesti erilaiset yhdistykset ja säätiöt. Omistusmuotona voi myös olla osakeyhtiö. Taustayhteisöt edustavat erilaisia maailmankatsomuksellisia tai uskonnollisia näkemyksiä. Ne voivat myös toimia alueellisten sivistystarpeiden pohjalta. Suurin osa kansalaisopistoista on kuntien omistamia.

Kansalais- ja työväenopistot ovat pääosin kuntien ylläpitämiä, erityisesti aikuisten sivistyksellisiä tarpeita palvelevia oppilaitoksia. Niiden opetustarjonta pohjaa paikallisiin ja alueellisiin sivistystarpeisiin. Opistoissa voidaan toteuttaa omaehtoista opiskelua ja kansalaisvalmiuksien kehittämistä. Opetus järjestetään pääosin iltaisin.

Kansanopistot ovat valtakunnallisia sisäoppilaitoksia. Kansanopistojen vapaan sivistystyön lain alainen opetus jakautuu kahteen osaan: lyhytkursseihin ja noin vuoden mittaisiin ns. pitkiin linjoihin. Opistot voivat vapaatavoitteisessa koulutuksessa itse määrittellä opetussisältönsä. Opetuksen tavoitteena voi olla joko yleissivistävän tai ammattisivistävän osaamisen lisääminen. Kansanopistoista suurin osa on yhdistysten tai säätiöiden ylläpitämiä. Opistoista 34 on sitoutumattomia, 43:lla on kristillinen ja 11 yhteiskunnallinen tausta. Lisäksi on kolme erityisopistoa, jotka keskittyvät mm. vammaisten koulutukseen.

Opintokeskukset ovat valtakunnallisia aikuisoppilaitoksia, joita ylläpitävät sivistysjärjestöt. Taustajärjestöistä puolet edustaa puolueita ja ammattiyhdistysliikettä ja puolet muita kansalaisjärjestöjä. Opintokeskusten pääasialliset toimintamuodot ovat ilta- ja viikonloppukurssit sekä opintokerhot. Opintokeskukset järjestävät myös järjestöjen toimintaa tukevaa koulutusta.

Kesäyliopistot ovat alueellisen koulutustarjonnan oppilaitoksia, jotka järjestävät avointa yliopisto-opetusta ja muuta koulutusta. Kesäyliopistot eivät nimestään huolimatta ole yliopistoja. Niiden ylläpitäjinä toimivat alueelliset yhdistykset ja maakuntaliitot. Kesäyliopistojen koulustustoiminta tapahtuu hajautetusti vuokratiloissa. Koulut-

tajat ovat tilapäisiä, avoimessa yliopisto-opetuksessa yliopistojen opettajia sekä ammatillisessa täydennyskoulutuksessa freelance-kouluttajia.

Liikunnan koulutuskeskukset ovat valtakunnallisia sisäoppilaitoksia ja alueellisia oppilaitoksia, joiden tehtävänä on antaa liikunta-alan koulutusta, järjestää valmennusta sekä antaa näitä täydentävää opetusta.

Asianomainen ministeriö voi myöntää kunnalle, kuntayhtymälle, rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan oppilaitoksen ylläpitämiseen. Luvan myöntämisen yhteydessä selvitetään, onko riittävä sivistystarve olemassa sekä omaako hakija tarvittavat ammatilliset ja taloudelliset edellytykset oppilaitoksen ylläpitämiseen. Lupa takaa laajan autonomisuuden ja toimintavapauden mutta edellyttää, että oppilaitos vastaa itse tehtäviensä määrittelystä ja kehittämisestä.

Ylläpitämislupaan liittyy oikeus valtionosuuteen. Opetusministeriö vahvistaa vuosittain eri oppilaitosmuodoissa valtionosuuden laskemisen perusteena käytettävän opiskelijaviikkojen, opiskelijavuorokausien, opiskelijapäivien, opetustuntien sekä opinto-kerhojen määrän.

Opetusministeriön asettama parlamentaarinen aikuiskoulutustyöryhmä luovutti ehdotuksensa opetusministeriölle 2002. *Vapaan sivistystyön tavoitteet, ohjaus ja rahoitus – jatkovalmistelutyöryhmä* laatii vapaan sivistystyön osalta toimeenpanoa koskevat suunnitelmat ja ehdotukset. Lähtökohtana on, että osa rahoituksesta suunnataan perusrahoitusta vaarantamatta yhteisesti sovittavien tavoitteiden ja työryhmän ehdottamien toimenpiteiden edistämiseen. Pääosa perusrahoituksesta suunnataan edelleen autonomisesti määriteltyihin tavoitteisiin ja toimintaan.

Jatkovalmistelutyöryhmän lähtökohtana on, että

- vapaan sivistystyön ohjauksessa otetaan käyttöön yhteistyössä vapaan sivistystyön valtakunnallisten keskusjärjestöjen kanssa valmisteltu suuntaviivapäätös sekä tilastointi ja seurausjärjestelmä.
- vuonna 2003 koulutustarjontaa tulisi suunnata ainakin kansalaisten tietoyhteiskuntavalmiuksien edistämiseen, maahanmuuttajien kieli- ja kulttuurikoulutuksen vahvistamiseen sekä muihin kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä tukeviin opintoihin.
- laaditaan selvitykset ja ehdotukset rahoitusperusteiden uudistamistarpeesta.

Tärkeää on myös alleviivata, että laadittaessa suuntaviivapäätöksiä vapaan sivistystyön kentän eri työmuotoja on tarkasteltava erikseen omina kokonaisuuksina oman erityisluonteensa mukaisesti.

Nämä uudet linjaukset ja suuntaviivat luovat mahdollisuuden kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä tukevissa opinnoissa painottaa myös kestävä kehityksen merkitystä vuoden 2003 koulutustarjonnassa.

5.1.2 Baltic 21E -ohjelman valmistelussa tehdyt havainnot

Kestävä kehityksen edistäminen koulutuksessa ohjelmaan liittyen suoritettiin Suomessa vuonna 2001 kyselytutkimus. Kysely lähetettiin kansalaisopistoille, kansanopistoille, opintokeskuksille ja kesäyliopistoille.

Tuloksista ilmeni, ettei millään kentän keskusjärjestöistä ollut omaa kestävän kehityksen edistämishjelmaa, mutta kestävän kehityksen tavoitteita sisältyi järjestöjen useisiin toimintoihin. Myöskään valtakunnallisilla opintokeskuksilla ei ollut kestävän kehityksen edistämishjelmaa, vaikka monet opintokeskukset olivat toimintaideassaan nimenneet kestävän kehityksen tärkeäksi alueeksi.

Aluetasolla monissa kansanopistoissa toteutettiin jo omaa (ArkeA –projekti) kestävän kehityksen ohjelmaa, jossa erityisesti ympäristöä säästävät näkökohdat otettiin huomioon. Samoin eri sektorien alueellisten oppilaitosten itsearviointiprosesseissa määriteltiin kestävä kehitys arvona ja tavoitteena.

Osalla kansanopistoista oli suunnitelmissa liittää kestävä kehitys toimintaansa. Muutamalla kansalaisopistoista oli kunnan kanssa tehty oma Agenda 21 ohjelma käytössä, neljällä opistolla ei ollut omaa ohjelmaa mutta he sovelsivat toiminnassaan kunnan laatimaa ohjelmaa. Joillakin opistoilla oli oma räätälöity ohjelma. Alueellisesti suuntautuneista 21:stä kesäyliopistosta millään ei ollut omaa kestävän kehityksen ohjelmaa.

Vapaan sivistystyön keskusjärjestöt sekä alue- ja paikallistason opistot tarjosivat kestävä kehitystä edistäviä opinto-ohjelmia tai kurssisuunnitelmia. Kokonaisuutena nämä tahot edustivat noin 15 -20 % kaikista toimijoista. Kansan- ja kansalaisopistojen sekä opintokeskusten opetusohjelmista löytyi kestävä kehitystä tukevia luentosarjoja tai ainekohtaisia teemoja. Kestävän kehityksen opiskelu nähtiin laaja-alaisena ja siihen sisällytettiin mm. kulttuuri eri muodoissaan.

Tehdyn kyselyn tulokset voivat olla suuntaa-antavia ja niiden pohjalta voidaan tehdä joitakin toimenpide-ehdotuksia kestävän kehityksen toteuttamissuunnitelmaan.

Vapaan sivistystyön kentän vahvuudeksi voidaan katsoa uuden, vapaan sivistystyön tulevaisuutta valottavan vision laatiminen. Siihen on kytketty mukaan myös kestäväan kehitykseen liittyviä periaatteita. Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön (VSY) Vapaan sivistystyön visioon 2005 on koottu kymmenen perusteesiä sekä kolme toimenpide-edellytystä teesien toteutumiseksi. Vision keskeinen tavoite on sivistyksellisen tasa-arvon parantaminen, mikä myös laissa määritellään vapaan sivistystyön tehtäväksi. Visio 2005:n linjaukset saavat tukea myös Suomen kestävän kehityksen toimikunnan määrittelystä, jonka mukaan kestävä kehitys turvaa ihmisille yhdenvertaiset mahdollisuudet oman hyvinvointinsa luomiseen, perusoikeuksien toteutumiseen ja elämän perusedellytysten hankkimiseen sekä mahdollisuuden tasa-arvoiseen osallistumiseen ja vastuunottoon päätöksenteossa omassa maassa ja maailmanyhteisössä.

Vapaan sivistystyön visio 2005:ssä kestävän kehityksen toteutumista edistävät erityisesti seuraavat teesit:

1. Kehitetään tietoyhteiskunnan perustaitoja lisääviä, elinikäisen oppimisen perustaa vahvistavia ja kansalaisyhteiskunnan toimintaa kehittäviä opintokokonaisuuksia, joihin liittyy opitun tunnustaminen.
2. Syrjäytymisvaarassa oleville räätälöidään yhteisöllisiä ja elämänhallintaa vahvistavia oppimishankkeita. Käynnistetään uusia hakevan toiminnan hankkeita.
3. Yhdistyksille ja kansalaisjärjestöille tarjotaan mahdollisuudet järjestöjen omien päämäärien ja aatepohjansa mukaiseen pitkäjänteiseen oppimiseen.

4. Lisätään kansainvälistä vuorovaikutusta lisääviä hankkeita ja niihin liittyvää oppimista niille, jotka ovat kansainvälistymisen ulkopuolella. Käytetään hyväksi myös järjestöjen yhteyksiä yksittäisten kansalaisten toimintaympäristöön.

Vision toteutuminen edellyttää seuraavia toimia:

- Vapaan sivistystyön kehittämiseksi organisoidaan riittävä selvitys- ja kartoitustyö sekä dokumentointi. Lisätään vapaan sivistystyön tutkimusta.
- Vapaan sivistystyön osaamista ja pätevyyttä kehittävä toiminta organisoidaan siten, että työntekijät voivat kehittää vapaan sivistystyön ydinalueita.
- Vapaa sivistystyö resursoidaan niin, että sillä on todellinen mahdollisuus panostaa tasa-arvoa, kansanvaltaa, moniarvoisuutta, monikulttuurisuutta ja kestävästä kehitystä tukeviin opintoihin.

5.2 Ohjelman tavoitteet ja toimenpiteet

Suomi on sitoutunut Itämeren alueen kestävä kehityksen koulutusohjelmassa sisällyttämään kestävä kehityksen edistämisen kaikkiin koulutuspoliittisiin asiakirjoihin, kehittämään opettajien osaamista, tukemaan oppimateriaalin kehittämistä ja toimintakulttuurin uudistamista. Vapaan sivistystyön (nonformaalin koulutuksen) sektorin toteuttamissuunnitelmaan on kirjattu näiden tavoitteiden toteutumista edistävät toimenpiteet. (kohdat 5.2.1 – 5.2.5.)

Nonformaalin koulutuksen tavoite

Baltic 21E -ohjelmassa vapaan sivistystyön päämäärä on määritelty seuraavasti:

- *Oppijat pystyvät vaikuttamaan omaan elämäntilanteeseensa ja osallistumaan yhteiskunnan kehittämiseen sekä ovat tietoisia kestävästä kehityksestä ja kestävä kehityksen edistämisestä nonformaalin koulutuksen avulla.*

Tämä edellyttää ohjelman mukaan seuraavaa:

- *Nonformaaliin koulutukseen tulevaisuudessa mahdollisesti osallistuville oppijoille pystytään tiedottamaan kestävä kehityksen oppimismahdollisuuksista.*
- *Tulevat oppijat kyetään motivoimaan oppimismahdollisuuksien käyttöön.*
- *Kouluttajilla on kestävään kehitykseen liittyvä olennainen osaaminen.*
- *Nonformaalin koulutuksen järjestämiseen on saatavilla resursseja.*

5.2.1 Toimintaperiaatteet ja strategiat

Suomi on sitoutunut Baltic 21E –ohjelmassa seuraavaan toimenpiteeseen:

- *Kunkin maan tulee laatia nonformaalille koulutukselle kestävä kehitystä edistävää toimintaa koskevat ohjeet (6.2.1.2).*

Toimenpidettä ryhdytään toteuttamaan laatimalla kestävä kehityksen edistämishjelma vuosille 2004-2006.

Vapaan sivistystyön keskusjärjestöt Kansalais- ja työväenopistojen liitto KTOL ry., Suomen kansanopistoyhdistys ry., Opintokeskusseura, Suomen kesäyliopistot ry. ja Urheiluopistojen yhdistys ry. suunnittelevat ja ottavat käyttöön oman sektorinsa oppilaitoksissa kestävän kehityksen edistämishjelman. Ohjelmassa keskitytään toimenpiteisiin, jotka tukevat kestävän kehityksen toteutumista keskeisillä aloilla kuten oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo, kuluttajien vastuu, tuotanto- ja kulutusmallit ja kulttuurien monimuotoisuus. Suunnittelutyössä hyödynnetään ja sovelletaan niitä tuloksia, joita oppilaitokset ovat saaneet työyhteisönsä itsearviointiprosesseista. Osana ohjelmia laaditaan kestävän kehityksen hallinta- ja seurantarjestelmämalleja.

Kehittämistyössä ollaan yhteydessä Baltic 21 E-verkoston kanssa. Erityisesti pohjoismaiden kanssa vapaalla sivistystyöllä on pitkä yhteinen perinne.

Hanketta tuetaan opetusministeriön myöntämällä aikuiskoulutuksen kehittämisrahoilla.

5.2.2 Osaamisen kehittäminen

Suomi on sitoutunut Baltic 21E –ohjelmassa seuraaviin toimenpiteisiin:

- *Edistetään koulutushenkilöstön osaamista toteuttamalla myös toimia, jotka lisäävät viranomaisten, rehtorien ja henkilökunnan tietoisuutta kestävästä kehityksestä. (6.2.2.1.)*
- *Edistetään yhteistyötä – erityisesti kansainvälistä yhteistyötä - ope-
tussuunnitelmien, koulutusohjelmien ja kurssien kehittämiseksi kaikilla koulutusasteilla (6.2.1.3).*

Toimenpidettä ryhdytään toteuttamaan seuraavasti:

- Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö (VSY) järjestää vuosittain tiedotusseminaarin kestävästä kehityksestä vapaan sivistystyön sektoreille.
- Vapaan sivistystyön keskusjärjestöt tukevat jäsenjärjestöjään järjestämällä heille ja tiedotustilaisuuksia kestävästä kehityksestä edistävien koulutusohjelmien kokeilu- ja toteuttamismahdollisuuksista. Opettaja- ja muun henkilökunnan osaamista kestävästä kehityksestä koulutuksen suunnittelussa edistetään pilottihankkeina.
- Koulutuksella vaikutetaan siihen, että opetus- ja muussa henkilöstössä vahvistuu myönteinen asenne kestävästä kehityksestä koulutusta kohtaan. Osaamisen kehittämistä tuetaan hyvillä esimerkeillä ja asianmukaisilla toimintamalleilla.
- Kokeillaan pilottihankkeena *Kestävän kehityksen koulutusohjelmia aluetasolla vuosina 2003-2005.*

Vapaan sivistystyön oppilaitokset muodostavat verkostoitumalla kumppanuuksia yhteistyötahojensa esimerkiksi kuntien, seurakuntien, tutkimuslaitosten, kansalaisjärjestöjen ja jäsenjärjestöjen kanssa, suunnitellen yhdessä alueellista tarpeista lähteviä kestävästä kehityksestä koulutusohjelmia.

Kansalais- ja työväenopistot voivat soveltaa ohjelmissaan kuntien paikallisagenttikokemuksia.

Koulutusohjelmien teemoja voisivat esimerkiksi olla kulttuurimaisemien säilyttäminen, kestävän kehityksen matkailu, kansalaisopinnot, ekologinen rakentaminen, lähi- ja luomuruokapiirit, tiedostava kuluttaja.

Ohjelmien sisällön tulee vahvistaa kansalaisten mahdollisuuksia toimia kriittisinä ja tiedostavina kuluttajina, päättäjinä, äänestäjinä, vanhempina ja ammattilaisina yhteiskunnassa.

Koulutusohjelmiin tuotetaan koulutusta tukevaa oppi- ja oheismateriaalia.

Hanketta tuetaan opetusministeriön myöntämällä aikuiskoulutuksen kehittämisrahoilla.

- Vapaan sivistystyön oppilaitokset tehostavat tiedottamista ja ohjausta kestävän kehityksen koulutustarjonnasta aikuisopiskelijoille sekä lisäävät opintojen helppoa saatavuutta. Kansallisia ja kansainvälisiä yhteistyöverkostoja rakennetaan.

Ehdotuksia vapaan sivistystyön eri sektorien tarjoamaan koulutukseen sisältyvistä perusasioista

Kansalaisille annetaan valmiuksia oman elinympäristönsä kestävään kehittämiseen.

- *tiedostava kuluttaja -opinnot, luonnonvarojen kestävä käyttö* (liikenne, energia, vesi, ravinto, ekologinen asuminen ja rakentaminen),
- *tiedostava vaikuttaja -opinnot, arkikäytännöt kestävän kehityksen mukaisiksi* (kuntataso, järjestötoiminta, työelämä, vapaaehtoistyö),
- *tiedostava kulttuurinkuluttaja -opinnot* (esteettiset ja ekologiset kulttuuripalvelut, maaseutumatkailu, kulttuurimaisemat, kulttuurien monimuotoisuus, ekologisuus liikuntaharrastusten- ja tapahtumien suunnitteluun ja toteuttamiseen)
- *tietoyhteiskunta ja kestävä kehitys* (kansalaisen tietotekniikkataidot, syrjäytymisen ehkäiseminen, opiskelunvalmiuksien tukeminen, hakeva toiminta)

5.2.3 Täydennyskoulutuksen kehittäminen

Suomi on sitoutunut Baltic 21E –ohjelmassa seuraaviin toimenpiteisiin:

- *Kehitetään strategioita välittää kestäväan kehitykseen liittyviä tietoja ja taitoja kaikille yhteiskunnan osa-alueille, erityisesti suunnitteluun ja hallintoon (6.2.3.2).*
- *Edistetään kansainvälistä yhteistyötä kestävyteen liittyvien ammatillisten tietojen ja taitojen kehittämiseksi ja tukemiseksi koko alueella (6.2.3.3).*

Toimenpiteitä ruvetaan toteuttamaan seuraavasti:

- Vapaan sivistystyön oppilaitokset ja keskusjärjestöt sitoutuvat edistämään täydennyskoulutusta, jossa välitetään kestäväan kehitykseen liittyviä tietoja ja taitoja kaikille yhteiskunnan alueille sekä tukemaan kestävän kehityksen toteuttamista kansainvälisessä yhteistyössä.
- Vapaan sivistystyön yhteisjärjestön organisoimiin yhteisöllisyysopintoihin sisällytetään kestävän kehityksen opintokokonaisuus, jossa painotetaan niitä työmuotoja,

joitka auttavat opetus- ja muuta henkilöstöä tiedostamaan kestäväen kehityksen merkitys sekä soveltamaan osaamistaan ympäristön, kulttuurin ja yhteiskunnan eri alueilla. Toteutusvastuu on VSY:n suunnittelu- ja toteuttamisorganisaatiolla yhteistyössä yliopistojen aikuiskoulutuksesta vastaavien laitosten kanssa.

Täydennyskoulutuksen tulee tukea sekä omaa työyhteisöä että sidosryhmiä kuten jäsenjärjestöjen, seurakuntien, kuntien ja muiden yhteistyöorganisaatioiden välistä työskentelyä. Täydennyskoulutusta suunniteltaessa on korostettava vapaan sivistystyön ominaispiirteitä.

5.2.4 Opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen

Suomi on sitoutunut Baltic 21E –ohjelmassa seuraaviin toimenpiteisiin:

- *Kannustetaan painetun, sähköisen ja muun kestäväen kehityksen oppimateriaalin tuottamista kouluille. (6.2.4.1)*
- *Tuetaan ja laajennetaan Itämeren alueella nykyisin toimivia kestäväen kehityksen koulutusverkostoja etenkin yhteisten resurssien käytössä, milloin mahdollista. (6.2.4.4.)*
- *Edistetään eri maiden tiedotusvälineiden mahdollisuuksia tiedottaa ja keskustella kestäväen kehitystä koskevista kysymyksistä suuren yleisön tavoittamiseksi. (6.2.4.5.)*

Toimenpiteitä ryhdytään toteuttamaan seuraavasti:

- Tuetaan niitä yhteistyöhankkeita, joissa tuotetaan materiaalia, edistämään aikuisen valmiuksia toimia aktiivisena kansalaisena. Esimerkkinä kansalaisopinnot, joissa aikuisia rohkaistaan vaikuttamaan omaan elämäntilanteeseensa ja osallistumaan yhteiskunnan kehittämiseen ja sen päätöksentekoon antamalla heille siihen tarvittavia tietoja ja valmiuksia.
- Selvitetään mitä materiaalia kestävästä kehityksestä on olemassa ja millaista uutta materiaalia aikuisopetukseen tarvitaan. Tulosten pohjalta tuotetaan aikuisopiskelijoille soveltuvaa oppimateriaalia sekä opintokerho- että luokkaopetukseen. Materiaalin tuottamiseen kytketään virtuaaliopintoaineistoja sekä muuta sähköistä materiaalia. Tärkeän kehittämisenalueen muodostavat itseohjautuvat opiskeluaineistot, joita tuetaan tutoroinnilla. Tuetaan taloudellisesti keskusjärjestöjen tuottamaan tarvittavaa aineistoa.
- Kannustetaan Vapaan sivistystyön yhteisjärjestöä jäsenjärjestöineen jatkamaan neuvotteluja tiedotusvälineiden kanssa mahdollisuuksista, joita YLE:n kulttuurin, tieteen ja oppimisen erikoiskanava Teema digi-tv tarjoaa esimerkiksi kestäväen kehityksen opintoaineistojen tuottamiseksi. Kehitetään digi-tv:tä hyödyntäviä helppokäyttöisiä aikuiskoulutuksen tietoyhteiskuntapalveluita.
- Suositellaan kentän eri sektoreita osallistumaan muiden koulutusmuotojen perustaman Internet-portaalin toteuttamiseen, jotta kestäväen kehityksen tietolähteiden saatavuus paranee. Portaalista löytyy selkeä viitoitus vapaan sivistystyön tarpeisiin sekä tutkimuksen, koulutuksen että materiaalin osalta.

5.2.5 Tutkimus- ja kehitystyö

Suomi on sitoutunut Baltic 21E –ohjelmassa seuraaviin toimenpiteisiin:

- *Käynnistetään ja tuetaan kestäväää kehitystä edistävän koulutuksen sisältöjen ja menetelmien tutkimus- ja kehitystoimintaa sekä kannustetaan kestäväää kehitystä koskevia kysymyksiä tarkastelevan tutkimuksen tulosten levittämistä. Ensisijaisesti painotetaan tutkimusta, joka yhdistää kestävään kehityksen eri ulottuvuudet ja huomioi myös paikalliset kysymykset. (6.2.5.1.)*
- *Koulutuksessa kannustetaan ja tuetaan erilaisia ja poikkeitieteellisiä lähestymistapoja, tapoja sisällyttää kestävään kehityksen näkökohtia eri aineisiin, koulutuksen nivomista paikallisiin oloihin sekä hyvien käytäntöjen esimerkkien keräämistä ja levittämistä. (6.2.5.3.)*

Toimenpiteitä ryhdytään toteuttamaan seuraavasti:

- Suositetaan vapaan sivistystyön toimijoita käynnistämään kestäväää kehitystä edistävä koulutuksen sisältöjä ja menetelmiä arvioiva tutkimus- ja kehittämishjelma. Uudet tuettavat tutkimuskohteet voisivat liittyä kestävään kehityksen teemoihin. Painopiste voisi olla tutkimustyössä, joka tukee vapaan sivistystyön oppilaitosten kehittymistä kestäviksi työyhteisöiksi, joissa painotus on yhteisöllisyydessä. Tutkimus- ja kehittämiskohteet löytyvät usein omasta toimintaympäristöstä.
- Osallistutaan kestäväää kehitystä edistävän koulutuksen ja tutkimuksen kansainvälisiin verkostoihin Itämeren alueella.

5.3 Opetusministeriön toimenpiteet

Opetusministeriö päättää,

- että yksi vapaan sivistystyön kehittämiseen tarkoitettujen valtionavustusten painopisteistä on kestävä kehitys.
- että kestävä kehitys sisältyy osana neuvoteltaviin suuntaviivapäätöksiin.
- suunnata Kestävään kehityksen edistäminen koulutuksessa -työryhmän toimintaan vuodelle 2003 vuotta 2002 vastaavan määrärahan.

5.4 Tiedotustoiminta

Hyviä tuloksia ja käytänteitä tulee levittää esim. vapaan sivistystyön yhteisjärjestön, keskusjärjestöjen ja oppilaitosten verkkosivuilla.

5.5 Jatkotoimet ja seuranta

Parlamentaarisen aikuiskoulutustyöryhmän muistion rahoitusta ja ohjausta koskevassa luvussa ehdotetaan (ehdotus 33), että aikuiskoulutusjärjestelmää selkeytetään siten, että aikuiskoulutusta voidaan seurata, arvioida ja kehittää kokonaisuutena sekä tarkastella myös erillään nuorten koulutuksesta. Uudistettu ohjausjärjestelmä ja uusi tilastointi – ja seurantajärjestelmä on tarkoitus ottaa käytäntöön vuonna 2004.

Uudistusta valmistelemaan on opetusministeriö asettanut vapaan sivistystyön tilastotyöryhmä, joka parhaillaan selvittää miten vapaan sivistystyön oppilaitosten tiedonkeruujärjestelmiä voidaan paremmin soveltaa tukemaan niiden erityispiirteitä. Tilasto-

ryhmälle ehdotetaan, että kerättävien tietojen aiheuokitukseen lisätään omaksi luokaksi kestävään kehitykseen liittyvät opinnot. Opintojen määrällistä kehittymistä seurataan tilastokeskuksen keräämien tilastojen avulla.

LIITE 1

Communiqué of the second Meeting of Ministers of Education in Countries of the Baltic Sea Region, January 24-25, 2002, Haga Palace, Stockholm Sweden

The Ministers for Education from the countries of the Baltic Sea Region, that is Denmark, Estonia, Finland, Germany, Iceland, Latvia, Lithuania, Norway, Poland, Russia and Sweden, met at Haga Palace in Stockholm on January 24-25, 2002 for their second meeting.

The mission of the meeting was to examine the results of the work done by the Baltic 21 Education Sector network and its three working groups in accordance with the task given at the first ministerial meeting at Haga Palace in March 2000 and to adopt an Agenda 21 for Education for sustainable development in the BSR, Baltic 21E.

1. We have taken note of the Education Sector Report (including its annexes), which we have found most informative and valuable for future steps in developing a sustainable Baltic Sea Region.

2. We have adopted the Agenda 21 for Education in the Baltic Sea Region (Baltic 21E).

3. We endorse the major commitments, goals and the action programme in Baltic 21E and resolve to ensure an efficient implementation of Baltic 21E thereby expressing our determination to:

- Pursue the overall goal for education for sustainable development (ESD) and the specific goals for ESD in formal education, higher education and non-formal education
- Ensure that the implementation concentrates on gaps and areas not sufficiently dealt with elsewhere
- Give responsibilities to the various stakeholders to implement the Action Programme and to monitor that appropriate resources are available with a view to facilitating the implementation and to encourage to seek financing for some of the actions from supplementary sources
- Ensure necessary translation into respective languages the Baltic 21E
- Follow up of the progress in moving towards the goals of ESD.

4. We request that the Senior Officials Group (SOG) continue its work of co-ordinating and monitoring the implementation process. We also endorse Lithuania and Sweden the commitment to act as lead parties for the sector. We undertake to report to the lead parties by 31 March 2002 of nominated national co-ordinators.

5. We request that SOG pay proper regard to Baltic 21E in its regular reporting to appropriate bodies of Baltic Sea co-operation, including Ministerial Sessions of the Council of the Baltic Sea States (CBSS) and Baltic Sea States Summits.

In particular we find it important that the implementation of the Baltic 21E should be examined by regional meetings of Ministers of Education and of Ministers of Environment.

Haga Palace, 24 January 2002

Ministers:

Henrik Nepper-Christensen, Permanent Secretary,	Denmark
Imbi Henno, Chief Expert,	Estonia
Maija Rask, Minister of Education,	Finland
Ralf Stegner, Secretary of State of the Ministry of Education, Science, Research and Culture in Schleswig-Holstein,	Germany
Svavar Gestsson, Ambassador,	Iceland
Valdis Egle, Deputy State Secretary,	Latvia
Rimantas Vaitkus, Vice-minister of Education and Science,	Lithuania
Kristin Clemet, Minister of Education,	Norway
Tadeusz Slawecki, Undersecretary of State,	Poland
Nikita B. Bantsekin, Deputy Minister of Education	Russian Federation
Thomas Östros, Minister of Education and Science	Sweden
Ingegerd Wärnersson, Minister for Schools and Adult Education	Sweden

LIITE 2

Tiivistelmä Baltic 21E -ohjelmasta

Itämeren alueen kestävä kehityksen yleinen tavoite

- Baltic 21-yhteistyön yleistavoite

“Itämeren alueen yhteistyön tärkein tavoite on alueen ihmisten elin- ja työolosuhteiden jatkuva parantaminen kestävä kehityksen, luonnonvarojen kestävä käytön ja ympäristönsuojelun puitteissa.” Kestävään kehitykseen kuuluu kolme toisistaan riippuvaista ulottuvuutta: taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristöulottuvuus. Tämä merkitsee alueen kannalta seuraavaa:

- Turvallinen ja terveellinen elämä nykyisille ja tuleville sukupolville.
- Yhteistyökykyinen ja vauras talous ja kaikille hyvä yhteiskunta.
- Paikallinen ja alueellinen yhteistyö perustuu demokratialle, avoimuudelle ja osallistumiselle.
- Luonnon ja ekosysteemien monimuotoisuus ja tuottavuus palautetaan tai niitä ylläpidetään.
- Ilman, maaperän ja vesien likaantuminen ei ylitä luonnon kestävyttä.
- Uusiutuvia luonnonvaroja käytetään ja hoidetaan tehokkaasti niiden uusiutumispotentiaalin puitteissa.
- Uusiutumattomia luonnonvaroja kierrätetään tehokkaasti ja uusiutuvia, korvaavia aineita luodaan ja niiden käyttöä edistetään.
- Yhteiskunnan eri tasojen toimijat ovat hyvin perillä kestävä kehitykseen johtavista toimista ja menetelmistä.

Itämeren alue tunnustaa alueen ja muun maailman keskinäisen riippuvuuden ja pyrkii omalta osaltaan edesauttamaan kestävä kehityksen tavoitteiden saavuttamista niin Euroopassa kuin koko maailmassa.

Tämä Baltic 21 -prosessissa laajemmin käsitelty yleistavoite on vahvistettu Baltic 21 -yhteistyötä ohjaavassa ylemmässä virkamiesryhmässä (SOG), ja Itämeren alueen ulkoministerit ovat hyväksyneet sen vuonna 1998 (lisätietoja selvityksessä Baltic 21 Series No. 1/98, suom. Suomen ympäristö 279).

.Baltic 21E -ohjelman tavoitteet

Koulutussektori kattaa laajan kentän toimijoita ja koulutussektoria ohjaavat hallintojärjestelmät vaihtelevat maittäin. Koulutussektorin palvelut on myös suunnattu erikaisille ja erilaisissa elämäntilanteissa oleville ihmisille. Tämän vuoksi määriteltiin yhteinen yleistavoite koko koulutussektorille ja omat tavoitteet sen eri osa-alueille. Viime kädessä tavoitteiden tarkoituksena on ohjata ehdotettujen toimien valintaa ja myötävaikuttaa Itämeren alueen kestävä kehityksen rakentamiseen.

Koulutuksen yleistavoite

Kaikkien yksilöiden tulee kyetä tukemaan kestävää kehitystä, joka tyydyttää nykyhetken väestön tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuutta tyydyttää omat tarpeensa.

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa tulee perustaa kokonaisvaltaiseen näkemykseen taloudellisesta ja sosiaalisesta sekä ympäristön huomioon ottavasta kehityksestä.

Koulujen tavoite

Yksittäisen oppijan tulee omaksua ne tiedot, arvot ja taidot, joita hän tarvitsee voidakseen toimia aktiivisena, demokraattisena ja vastuullisena kansalaisena sekä kyetä tekemään omia päätöksiä ja osallistumaan päätöksentekoon niin paikallisesti kuin maailmanlaajuisestikin. Tämä edistää kestävä yhteiskunnan luomista. Ammatillisessa koulutuksessa olevien oppijoiden tulee lisäksi omaksua tulevien ammattiensa kannalta oleelliset taidot ja valmiudet.

Tämä edellyttää seuraavaa:

- Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa sisältyy selvästi säädöksiin.
- Kestävää kehitystä edistävä koulutus on osa koulujen normaalia opetusta ja oppimista sekä muodostaa kaiken kouluelämän perustan.
- Kouluttajilla on tarvittava osaaminen sisällyttää kestävä kehitys omaan opetukseensa.
- Opiskelumenetelmät ja oppimisympäristö ovat kestäväälle kehitykselle suotuisia.

Korkea-asteen koulutuksen tavoite

Yksittäisen oppijan tulee omaksua tulevassa ammatissaan ja päätöksentekijänä tarvitsemansa tiedot, taidot ja pätevyys. Korkea-asteen koulutuksen tulee myös toimia aktiivisesti yhteistyössä muun yhteiskunnan kanssa paikallisella, alueellisella ja kansainvälisellä tasolla kestävää kehitystä koskevan tiedon ja toimintavalmiuksien lisäämiseksi tutkimuksen ja koulutuksen avulla.

Tämä edellyttää seuraavaa:

- Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa sisältyy selvästi säädöksiin tai muihin normeihin.
- Kouluttajilla on tarvittava osaaminen käsitellä oppiaineessaan myös kestävään kehitykseen liittyviä näkökohtia ja käyttää sopivia opetusmenetelmiä tai lähestymistapoja.
- Korkeakoulujen jokapäiväiset päätöksenteko- ja työskentelykäytännöt ovat demokraattisia ja kestävä kehityksen mukaisia.
- Kaikkien koulutusalojen perustutkinto-opetuksessa käsitellään kestävä kehityksen näkökohtia. Lisäksi perustutkinto- ja jatkotutkinto-opetuksessa on tarjolla kestävään kehitykseen suuntautuvia opintojaksoja ja täydennyskoulutuksessa voidaan täydentää kestävään kehitykseen liittyviä tietoja ja taitoja.

Nonformaalin koulutuksen tavoite

Oppijat pystyvät vaikuttamaan omaan elämäntilanteeseensa ja osallistumaan yhteiskunnan kehittämiseen sekä ovat tietoisia kestävästä kehityksestä ja kestävä kehityksen edistämisestä nonformaalin koulutuksen avulla.

Tämä edellyttää seuraavaa:

- Nonformaaliin koulutukseen tulevaisuudessa mahdollisesti osallistuville oppijoille pystytään tiedottamaan kestävä kehityksen oppimismahdollisuuksista.
- Tulevat oppijat kyetään motivoimaan oppimismahdollisuuksien käyttöön.
- Kouluttajilla on kestävään kehitykseen liittyvä olennainen osaaminen.
- Nonformaalin koulutuksen järjestämiseen on saatavilla resursseja.

Baltic 21E -ohjelman toimintaohjelma

Baltic 21E -toimintaohjelma on jaettu viiteen toiminta-alueeseen: toimintaperiaatteet ja strategiat, osaamisen kehittäminen, täydennyskoulutuksen kehittäminen, opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen sekä kestävä kehitystä edistävää koulutusta koskeva tutkimus- ja kehitystyö. Näistä muodostuva viitekehys on yhteinen koko koulutussektorille. Yhteisillä toiminta-alueilla ja oman sektorinsa tehtävän perusteella tulee koulujen, korkea-asteen koulutuksen ja vapaan sivistystyön kehittää kyseiselle sektorille sopivia toimenpiteitä Baltic 21E -ohjelman tavoitteiden saavuttamiseksi.

Koulutussektorin viisi yhteistä toiminta-alueita ovat:

- 6.2.1 Toimintaperiaatteet ja strategiat
- 6.2.2 Osaamisen kehittäminen
- 6.2.3 Täydennyskoulutuksen kehittäminen
- 6.2.4 Opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen
- 6.2.5 Kestävä kehitystä edistävää koulutusta koskeva tutkimus- ja kehitystyö

Nämä toiminta-alueet esitellään lyhyesti seuraavissa kappaleissa.

6.2.1 Toimintaperiaatteet ja strategiat

- 6.2.1.1 Kunkin Itämeren alueen maan tulee hyväksyä toimintakehys kestävä kehityksen edistämiseksi koulujen ja korkea-asteen koulutuksessa.
- 6.2.1.2 Kunkin maan tulee laatia nonformaalille koulutukselle kestävä kehitystä edistävää toimintaa koskevat ohjeet.
- 6.2.1.3 Edistetään yhteistyötä - erityisesti kansainvälisestä yhteistyöstä - opetussuunnitelmien, koulutusohjelmien ja kurssien kehittämiseksi kaikilla koulutusasteilla.

6.2.1 Osaamisen kehittäminen

- 6.2.2.1 Edistetään koulutushenkilöstön osaamista toteuttamalla myös toimia, jotka lisäävät viranomaisten, rehtorien ja henkilökunnan tietoisuutta kestävästä kehityksestä.

- 6.2.2.2 Tuetaan Itämeren alueen kouluttajien, tutkijoiden ja muiden alan ammattilais-ten yhteistyötä kestävästä kehityksestä koskevan tiedon ja koulutusvalmiuksien lisäämiseksi.
- 6.2.2.3 Otetaan käyttöön ja kehitetään kouluille, korkeakouluille ja vapaaseen sivistystyöhön soveltuvia kestävästä kehityksestä ohjaus- ja hallintojärjestelmiä.

6.2.3 Täydennyskoulutuksen kehittäminen

- 6.2.3.1 Edistetään ammatissa oleville suunnattua täydennyskoulutusta, joka on kestävästä kehityksestä periaatteen mukaista.
- 6.2.3.2 Kehitetään strategioita välittää kestävästä kehitykseen liittyviä tietoja ja taitoja kaikille yhteiskunnan alueille, erityisesti suunnitteluun ja hallintoon.
- 6.2.3.3 Edistetään kansainvälistä yhteistyötä kestävästä kehityksestä liittyvien ammatillisten tietojen ja taitojen kehittämiseksi ja tukemiseksi koko alueella.

6.2.4 Opetus- ja oppimateriaalien kehittäminen

- 6.2.4.1 Kannustetaan painetun, sähköisen ja muun kestävästä kehityksestä oppimateriaalin tuottamista kouluille.
- 6.2.4.2 Kannustetaan painetun ja sähköisen aineiston sekä media-aineiston tuottamista korkea-asteen kestävästä kehityksestä edistävää koulutusta varten sekä metodologisen, pedagogisen ja didaktisen aineiston tuottamista sen tueksi.
- 6.2.4.3 Perustetaan Internet-portaali, jonka avulla helpotetaan kestävästä kehityksestä koskevien tietojen ja lähdetietojen saatavuutta sekä tuotetaan kouluttajille, oppijoille ja tutkijoille oppikirjoja, media-aineistoa ja muuta oppimateriaalia.
- 6.2.4.4 Tuetaan ja laajennetaan Itämeren alueella nykyisin toimivia kestävästä kehityksestä koulutusverkostoja etenkin yhteisten resurssien käytössä, milloin mahdollista.
- 6.2.4.5 Edistetään eri maiden tiedotusvälineiden mahdollisuuksia tiedottaa ja keskustella kestävästä kehityksestä koskevista kysymyksistä suuren yleisön tavoittamiseksi.

6.2.5 Kestävästä kehityksestä edistävää koulutusta koskeva tutkimus- ja kehitystyö

- 6.2.5.1 Käynnistetään ja tuetaan kestävästä kehityksestä edistävän koulutuksen sisältöjen ja menetelmien tutkimus- ja kehitystoimintaa sekä kannustetaan kestävästä kehityksestä koskevia kysymyksiä tarkastelevan tutkimuksen tulosten levittämistä. Ensisijaisesti painotetaan tutkimusta, joka yhdistää kestävästä kehityksestä eri ulottuvuudet ja huomioi myös paikalliset kysymykset.
- 6.2.5.2 Kannustetaan kansainvälistä yhteistyötä kestävästä kehityksestä edistävän koulutuksen tutkimuksessa ja kehityksessä sekä tuetaan ja käynnistetään kaikkien tasojen verkostoja kokemusten jakamista ja yhteistoimintaa varten.
- 6.2.5.3 Koulutuksessa kannustetaan ja tuetaan erilaisia ja poikkitieteellisiä lähestymistapoja, tapoja sisällyttää kestävästä kehityksestä näkökohtia eri aineisiin, koulutuksen nivomista paikallisiin oloihin sekä hyvien käytäntöjen esimerkkien keräämistä ja levittämistä.
- 6.2.5.4 Kannustetaan kestävästä kehityksestä hallintajärjestelmien kehittämistä kouluille, korkeakouluille ja nonformaaliin koulukseen.

Baltic 21E -ohjelman toimeenpanon ohjaus, koordinointi ja seuranta

Aloitteen Baltic 21E -ohjelman perustamiseksi tekivät Itämeren alueen valtioiden opetusministerit. Koulutus ja tutkimus ovat tärkeitä horisontaalisia keinoja edistää kestävä kehitystä ja sisällyttää ympäristönäkökohdat kaikkiin toimialoihin. Kestävä kehitys on luonnostaan moni- ja poikkialaista. Kestävän kehityksen vision toteuttaminen Itämeren alueella edellyttää kunkin toimialan ministereiden täyttä sitoutumista.

Baltic 21 -yhteistyötä ohjaa ylempien virkamiesten työryhmä (SOG). SOG:in tulee ottaa koulutuksen alalla tehtävä työ huomioon omassa työskentelyssään Itämeren alueen kestävä kehityksen ohjelmasta tehdyn selvityksen mukaisesti (Suomen ympäristö 279; engl. *Agenda 21 for the Baltic Sea Region – Baltic 21*, Baltic 21 Series No. 1/98).

On suositeltavaa, että ohjelman toimeenpanon yleinen koordinoituvastuu Itämeren alueella annetaan nimetyille vastuutahoille (lead parties) ja että kukin maa nimittää yhden edustajan kansalliseksi koordinaattoriksi, joka toimii vastuutahojen yhteyshenkilönä. Kansallisen koordinaattorin tulee myös vastata maansa toimenpiteiden raportoinnista vastuutahojen (lead parties) edustajalle. Lisäksi suositellaan, että kukin maa nimittää yhden edustajan ohjelman kullekin kolmelle koulutusjärjestelmän osa-alueelle vastaamaan koulutusjärjestelmän kyseisen osa-alueen toimenpiteiden koordinoinnista maassaan sekä yhteistyöstä muiden Itämeren alueen maiden kanssa.

Baltic 21E -ohjelman tavoitteiden ja toimintaohjelman toteutuksen seuranta edellyttää säännöllistä raportointia vastuullisilta toimijoilta. Ylempien virkamiesten työryhmän (SOG) tulee kehittää seurantakriteerit ja yhteiset raportointiperusteet ja sopia niistä, mieluiten 1.12.2002 mennessä.

Kestävän kehityksen indikaattoreita käytetään jo Baltic 21 -yhteistyössä. Näitä indikaattoreita tulee luonnollisesti käyttää soveltuvien osien myös Baltic 21E -ohjelmassa. Niiden lisäksi tarvitaan kuitenkin myös muita kriteereitä ja indikaattoreita, joilla kestävä kehitystä edistävän koulutuksen erityispiirteet voidaan tunnistaa. Koulutussektorille sovittujen tavoitteiden toteutumisen seuranta ja seurannassa käytettävien kriteerien ja indikaattoreiden muodostaminen ehdotetaan kohdennettavaksi seuraaviin näkökulmiin:

1. Kestävä kehitys on sisällytetty kaikkiin eri tasojen koulutuspoliittisiin asiakirjoihin (Esimerkiksi lait, asetukset, valtion/liittovaltion opetussuunnitelmat tai vastaavat asiakirjat, opetussuunnitelmien perusteet ja oppimäärät).
2. Oppijoilla ja kouluttajilla on riittävä osaaminen kestäväan kehitykseen liittyvissä kysymyksissä.
3. Kestävän kehityksen näkökohdat sisältyvät opettajien peruskoulutukseen ja kouluttajien täydennyskoulutukseen. Kestävä kehitystä edistävää tutkimus- ja kehitystoimintaa harjoitetaan.
4. Koulut/korkeakoulut/vapaan sivistystyön organisaatiot toimivat aktiivisessa vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa.

LIITE 3.

Kestävästä kehityksestä lausuttua ja kirjoitettua

Ajatus kehityksestä ja toinen kestävydestä:

Kehitys (tässä yhteydessä) on prosessi, jonka tuloksena halutaan jossakin asiassa määriteltujen päämäärien tai intressien toteutuvan, yleensä johonkin ajankohtaan mennessä.

Kestävyys yhteiskunnallisena käsitteenä on kunakin ajankohtana yhdellä tai useammalla kriteerillä muodostettu arvio, jonkin yhteisön (EU, valtio, kunta, yritys, koulu, jne.) ekologisista, sosiaalisista ja taloudellisista vaikutuksista luontoon ja ihmiseen yksilönä paikallisesti ja globaalisti.

Suomessa ympäristöministeriö asetti joulukuussa 1987 toimikunnan, joka laati Ympäristön ja kehityksen Suomen toimikunnan mietinnön (Komiteamietintö 1989:9). Mietintö on laaja ja sisältää lukuisan joukon ehdotuksia ja suosituksia suomalaisen yhteiskunnan keskeisiltä toimintaloikoilta. Mietintö on edelleenkin ajankohtainen sekä taustahistorian että strategisten toimintalinjausten lähteenä. Toimikunta toteaa omasta työstään seuraavaa:

Ympäristön ja kehityksen Suomen toimikunnan hahmottelemat toimenpiteet tähtäävät sellaisen rakennemuutoksen ja pitkän aikavälin strategian luomiseen, joka tekisi mahdolliseksi yhdentää ympäristönsuojelu yleiseen yhteiskuntapolitiikkaan. Toimenpiteiden toteuttaminen ei vielä sinänsä merkitse kestäväen kehityksen toteutumista Suomen osalta. Kestäväen kehityksen toteuttaminen edellyttää syvälle meneviä, kansainväliseen yhteistyöhön perustuvia rakenteellisia muutoksia energiataloudessa, liikennepolitiikassa, luonnonvarojen hyödyntämisessä, kansainvälisessä kaupassa ja muissa kansainvälisissä taloudellisissa suhteissa.

Vuoden 1987 jälkeen kestäväälle kehitykselle on esitetty lukuisia määritelmiä ja tavoitekuvaus, joiden laajuus ja painotukset vaihtelevat. Seuraavassa on esimerkkejä yhteiskuntapoliittisista kestäväen kehityksen lausumista.

Presidentti Mauno Koivisto kiinnitti uudenvuodentervehdyksessään (1.1.1989) huomiota maailmankomission johtopäätöksiin ja suosituksiin seuraavasti:

Brundtlandin komission selvityksen mukaan kestävä kehitys on mahdollista vain, jos yhteiskunnallinen kehitys niin teollisuus- kuin kehitysmaisakin sopeutetaan luonnon kestokyvyn asettamiin rajoihin. Tämä voi onnistua vain kansainvälisellä yhteistyöllä, jossa jokainen kantaa oman osuutensa vastuusta.

Teollistunut länsi on nauttinut monista etuoikeuksista: se on voinut käyttää tehokkaasti hyväksi omia voimavarojaan sekä niiden lisäksi myös kehitysmaiden voimavaroja.

Suomen kestäväen kehityksen toimikunta vuonna 1995:

*Kestävä kehitys on maailmanlaajuisesti, alueellisesti ja paikallisesti ta-
pahtuvaa jatkuvaa ja ohjattua yhteiskunnallista muutosta, jonka pää-
määränä on turvata nykyisille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen
mahdollisuudet. Kestävän kehityksen perusehtona on luonnon monimuo-
toisuuden säilyminen ja ihmisen taloudellisen ja aineellisen toiminnan
sopeuttaminen maapallon luonnonvaroihin ja luonnon kestävyyskykyyn.
Kestävä kehitys turvaa ihmisille yhdenvertaiset mahdollisuudet oman
hyvinvointinsa luomiseen, perusoikeuksien toteutumiseen ja elämän
perusedellytysten hankkimiseen sekä mahdollisuuden tasa-arvoiseen
osallistumiseen ja vastuunottoon päätöksenteossa omassa maassa ja
maailmanyhteisössä. Kestävä kehitys mahdollistaa vapaan henkisen
toiminnan, eettisen kasvun sekä kulttuurien moninaisuuden säilymisen ja
kehittymisen sukupolvesta toiseen.*

Suomen kestävän kehityksen toimikunta vuonna 1998:

*Tavoitteena on ekologinen kestävyys ja sitä edistävien taloudellisten, so-
siaalisten ja kulttuuristen edellytysten luominen. Ekologisen kestävyys
edellyttää uusiutumattomien luonnonvarojen käytön vähentämistä, luon-
non tuottokyvyn ja luonnonarvojen säilymistä sekä ympäristön tilan pa-
rantamista. Ympäristön tilan ja elinympäristön laadun paranemisella on
myönteisiä vaikutuksia ihmisen terveyteen. Yhteiskunnan on pystyttävä
kohtaamaan kestävän kehityksen haasteet entistä paremmin tiedoin ja
taidoin ja siten kansalaistensa hyvinvoinnin turvaten.*

OECD:n ympäristöstrategia 2001:

*As indicated by the OECD Environmental Outlook, for most areas rela-
tive success in controlling pollution and improving efficiency in resource
use have been outweighed by the "volume effects" of increased levels of
production and consumption. It will be necessary in the*

*next decade to not only de-couple environmental degradation from con-
tinued economic growth, but to ensure that pressures on the environment
are at a level compatible with environmentally sustainable development.
Closing the policy implementation gap and enhancing the effective use
of market and other instruments to change the patterns of production
and consumption will be fundamental to achieving environmental sus-
tainability. Successful implementation requires integration of environ-
mental and sectoral policies and horizontal policy coherence.*

EU:n kestävän kehityksen strategia 1999:

*Kehityksellä on taloudellinen, sosiaalinen ja ekologinen ulottuvuus. Ke-
hitys on kestävää vain, jos elämänlaatuun vaikuttavien tekijöiden välillä
löydetään tasapaino. Nykypolven velvollisuus tulevia sukupolvia koh-
taan on jättää niille niin paljon sosiaalisia, ekologisia ja taloudellisia
resursseja, että ne voivat nauttia vähintään nykyisen veroisesta
hyvinvoinnista.*

EU:n kestävän kehityksen strategia 2001:

Kestävästä kehityksestä olisi tultava kaikkien alojen ja politiikkojen keskeinen tavoite. Tämä tarkoittaa sitä, että politiikan laatijoiden on tunnistettava mahdolliset päällekkäisyydet (hyvät ja huonot) muiden alojen kanssa ja otettava ne huomioon. Ehdotusten kaikkien vaikutusten huolelliseen arviointiin on kuuluttava arviot niiden taloudellisista, ympäristöön liittyvistä ja sosiaalisista vaikutuksista sekä EU:ssa että sen ulkopuolella. Tällöin tulisi tarvittaessa ottaa huomioon sukupuolten välinen tasa-arvo ja yhtäläiset mahdollisuudet. Erityisen tärkeää on tunnistaa selkeästi ne ryhmät, joihin muutoksista johtuvat paineet kohdistuvat, jotta politiikan laatijat voivat arvioida, tarvitaanko toimenpiteitä näiden ryhmien avustamiseksi. Arvioinneissa olisi noudatettava johdonmukaista lähestymistapaa sekä käytettävä asiantuntemusta monilta erilaisilta politiikan aloilta.